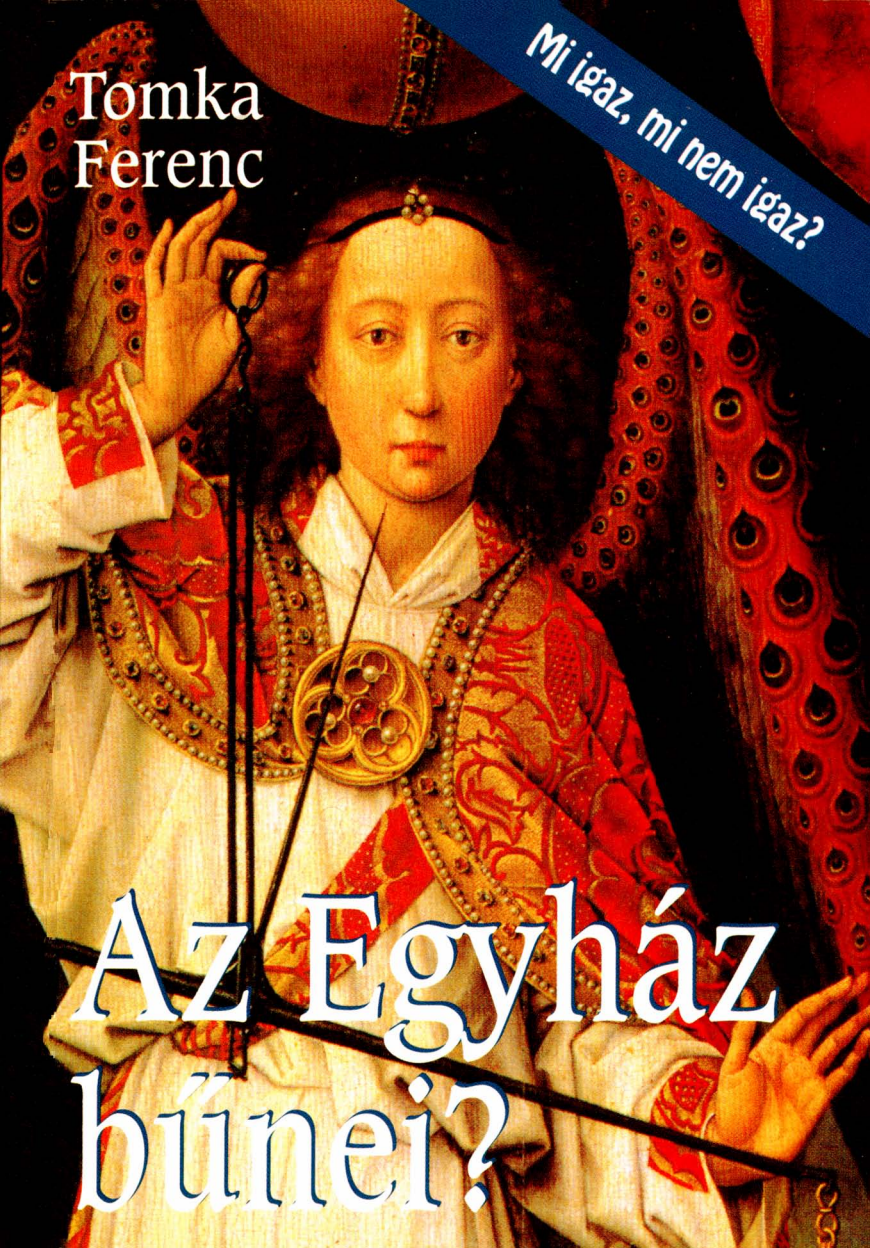

Tomka
Ferenc

Mi igaz, mi nem igaz?

Az Egyház
bűnei?

Tomka Ferenc
AZ EGYHÁZ BŰNEI?

TOMKA FERENC

AZ EGYHÁZ BŰNEI?

(Mi igaz, mi nem igaz?)

Az egyház bűneiről
és bocsánatkéréséről
katolikusoknak

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT
az Apostoli Szentszék Könyvkiadója
Budapest 2001

Második, átdolgozott és bővített kiadás

ISBN 963 361 197 0

© Tomka Ferenc

Szent István Társulat
1053 Budapest, Kossuth Lajos u. 1.
Felelős kiadó: Dr. Rózsa Huba alelnök
Felelős szerkesztő: Farkas Olivér igazgató
Készült: 3,75 A/5 ív terjedelemben

BEVEZETÉS

II. János Pál – Jézus születésének 2000 éves jubileuma alkalmával – *ünnepélyesen bocsánatot kért* az egyház történelmi bűneiért Istentől és mindazoktól, akik e mulasztások vagy vétkek emlékét hordozzák. Egyúttal kifejezte, hogy a katolikus egyház is megbocsátja mindazokat a vétkeket, amelyeket mások őellene követtek el.

A Szentatya meghívja a katolikusokat is a bűnbánatra. „Az egyház története az életszentség története – írja. – De a történelem sok olyan eseményt is feljegyzett, amelyek a kereszténység ellen-tanúságtételei. A kötelék miatt, mely a titokzatos testben összekapcsol minket, mi magunk is hordozzuk az előttünk éltek bűneinek és tévedéseinek terhét, akkor is, ha tetteikért nincs személyes felelősségünk. És mi magunk is vétkeztünk. A mi bűneink is akadályozták a Szentlélek működését sok ember szívében. Hitünk gyöngesége sokakat közömbösségbe taszított és távol tartott a Krisztussal való igaz találkozástól. – Sürgetem, hogy az egyház az életszentségnek az Úrtól kapott ajándékát megerősítve boruljon térdre Isten előtt, és kérjen bocsánatot gyermekei korábbi és jelenlegi bűneiért. Felszólítom a keresztényeket, hogy vallják meg Isten és az emberek színe előtt ellenük elkövetett vétkeiket. Úgy kell ezt megtenniük, hogy semmi viszonzást nem várnak...” (Incarnationis Mysteriorum 11).

Néhányan túlzásnak tartják a pápa bocsánatkérését. Mások igazolva látják ezáltal az egyházellenes vádakat:

„Lám, végre a pápa is beismeri!” Mit gondoljunk minderről?

II. János Pál mintegy 25 alkalommal kért bocsánatot attól a vallástól, egyháztól, nemzetiségitől, csoporttól, amelyet éppen meglátogatott, s amely ellen az egyház tagjai valaha vétettek (protestánsoktól, ortodoxoktól, zsidóktól, tudósoktól, amerikai bennszülöttektől stb.). Ilyenkor sosem tett szemrehányást azért, amiben éppen azok a csoportok vétettek a katolikus egyház ellen, amelyektől ő bocsánatot kért.

A pápa az evangéliumi úton jár: A Szentírás arra hívja a keresztényt, hogy ha embertársának valami panasza van ellene, béküljön ki vele! (Mt 5,24) Érvényes ez akkor is, ha mások jobban megbántottak minket, mint mi őket! Mi tegyük meg a magunk lehetséges lépését a béke kedvéért, („győzd le jóval a rosszat” Róm 12,21), és bízzuk Istenre, hogy bocsánatkérésünk mikor kelti fel a másik félben az igazság lelkiületét, amelynek következtében majd ő is bocsánatot kér azért, amit ő vétett, s így egy új kapcsolat születhet közöttünk.

– A következőkben az egyház bűneiként általában számontartott eseményeket idézzük fel, s megkísérelünk ezekről egy – a történelmi és kulturális körülményeket figyelembevevő – valóság-hűbb képet kialakítani, illetve a hamis vagy egyoldalú vádak tisztázni.

AZ EGYHÁZ TÖRTÉNELMÉBEN VOLTAK BŰNÖK

Szükséges, hogy az egyház megvallja gyengeségeit

- *A katolikusoknak kell tudniuk, hogy az egyház történelmében – az életszentség folytonos jelenléte mellett – voltak súlyos torzulások is. Bár az egyház Krisztus teste, isteni igazságok hordozója, tagjai és vezetői emberek: gyakran hűtlenek voltak Jézushoz és az ő igazságaihoz. – Ennek arra kell figyelmeztetnie a hívő katolikust napjainkban, hogy neki magának is nap mint nap újra át kell adnia életét Krisztusnak. Hiszen mindannyiunkban él a „rég ember”, az önzés, az ösztönök csábítása. Amint a történelemben történt, ma is megtörténik, hogy sok keresztény – olykor a maga kis hétköznapi életében, máskor ennél feltűnőbb esetekben – Jézusnak és az ő Evangéliumának botrányává válik.*

- **Az egyház bűneiről való beszéd** nem könnyű: a pápa bocsánatkérése mást és mást jelent az emberiség különböző csoportjai számára. Vannak elkötelezett hívők, és nemhívő vagy egyházon kívül élő gondolkodók, akik lelkesedéssel üdvözölték a pápa bocsánatkérését. Nem kis részben olyan emberek ők, akik ismerik egyrészt az egyház pozitív történelmi szerepét, de tudnak az egyháznak, mint emberi közösségnek sebeiről, hibalehetőségeiről, történelmi és esetleges jelenbeli mulasztásairól is; és nem ok nélkül kifogásolják, hogy az egyházban is jelen volt és van a kísértés, hogy ne vegye észre

saját hibáit vagy szépítse azokat. Számukra tehát a pápa bocsánatkérése az emberi és a krisztusi őszinteségnek egy pótolhatatlan lépése. A katolikusoknak és az emberiségnek ezzel a rétegével, valamint a pápával együtt azt kell mondanunk: szükséges, hogy az egyház megvallja mulasztásait, illetve korábban élt tagjainak mulasztásait.

De élnek körülöttünk tömegek – az egyházon kívül állók közt s az egyház tagjai közt is – akik a bocsánatkérés *igazi* mondanivalóját kevésbé értik, mert magát az egyházat és annak történelmét kevésbé ismerik. Sokan közülük (és sok hívő is) alig tudnak többet az egyház történelméről – főleg annak kritikus időszakairól – amennyit egy egyházellenesen torzított történelemtanításból vagy egy egyházzal nem szimpatizáló médiából megismertek. Számukra is fontos, hogy tudjanak az egyház bocsánatkéréséről, de előttük tisztázni kell az egyes kérdések, mulasztások történelmi háttérét, s egyáltalán szólani kell arról, hogy az egyházban – tagjainak vagy vezetőinek minden emberi gyengesége vagy bűne ellenére – a különböző korokban jelen volt az evangélium tisztasága, a Lélek ereje is. Különösen ez utóbbiaknak szeretnénk segítséget nyújtani e sorokkal.

- Azt is tudhatjuk, hogy *minden* emberi közösség ki van téve az elszürkülés, az anyagiassá válás stb. veszélyeinek, és hogy mindegyik hordozott és hordoz vétkeket. S a legtöbb emberi közösség, nemzet vagy ideológia néhány évtized vagy emberöltő alatt elköve-tett annyi bűnt, mint amennyit a 2000 éves egyház szemére szoktak vetni. Gondoljunk pl. a kommunizmusra, a liberális kapitalizmusra, vagy akár csak egy-egy párt, ideológia vagy vallási csoport néhány évtizedes történetére!

Az egyház bűneit gyakran eltúlozzák

A katolikusoknak is – és minden jóakarátú embernek, aki tiszta képet akar alkotni magában az egyházról – tudniuk kell, hogy a kommunizmus évtizedeiben minden iskolás tanult az egyház történelmi bűneiről, de az egyház hibáinak bemutatása gyakran *a hazugságig menően egyoldalú* volt. És a helyzet gyakran ma is hasonló: – olvashatunk könyveket és láthatunk filmeket az egyház bűneiről, és a kép ma is gyakran egyoldalú:

Egyoldalú akkor, ha a tényeket eltúlozzák, és egyoldalú, ha úgy beszélnek a mulasztásokról, vétkekről, hogy amellet nem szólnak a pozitívumokról! – Ha az egyház történelmében jelen is volt az emberi bűn, egyúttal jelen volt a megváltás felemelő ereje is, amely által a kereszténység mindig képes volt a megújulásra. S ha az egyházban minden korban találunk botló és bűnös embereket, de *minden korszakában éltek és élnek hősök, szentek*, tömegeket magukban foglaló szent mozgalmak is, akik, illetve amelyek egyrészt Krisztus hiteles tanúi, másrészt a legnagyobb emberi értékek hordozói és történelmi korszakok megtisztulásának elindítói.

A bűnök eltúlzása több okra vezethető vissza:

- Feltűnhet, hogy ha a keresztény egyházakat vagy értékeket együttesen támadják, a támadások *elsőrendű célpontja mindig a katolikus egyház*. Mi ennek az oka? a) Érezhetők ebben a marxista ideológia nyomai is, amely szerint a katolikus egyház mindig „rosszabb”, mint a reformáció egyházai. Hiszen e logika szerint a történelem előrevivő ereje a forradalom: mindig az az értékeesebb, haladóbb csoport, amely egy korábbi ellen fellázad. Ezért a refor-

máció egyházai többnyire pozitívabb megítélésben részesültek, mint a katolikus egyház. *b)* A liberális rendszerek is a katolikus egyházban látják elsődleges ellenfelüket, hiszen egyik egyház sem emeli fel hangját olyan következetesen bizonyos emberi értékek védelmében (mint az élet védelme, a házasság felbonthatatlansága, a házastársi hűség, a szexuális élet tisztasága stb.).

- Ha valaki Téged, kedves Olvasó, támadni akar, csak hibáidról beszél, és eltúlozza azokat. Bizonyára találkozta már ilyen helyzettel. – Ha egy-egy embercsoport a különböző korszakokban szembekerült az egyházzal, hasonlóan cselekedett. – Így cselekedett nem egy reformátor, így a felvilágosodás, később a kommunizmus, s így cselekszik a legtöbb egyház ellen forduló szekta. S ez önmagában érthető.

- Mások hibáinak emlegetése közismert eszköz arra, hogy egy csoport, egy párt, egy vallás, egy nemzet *elterelje a figyelmet* önnön hiányosságairól. Ezt a törvényszerűséget is gyakran felfedezhetjük az egyház vétkeinek emlegetése és eltúlzásai mögött.

- *A kommunizmus* – ma már tudjuk – világszerte kb. 100 millió embernek okozta tudatosan a halálát, ebből 20 milliót a volt Szovjetunióban ölték meg. Érthető, ha a kommunista rezsimeknek is kedvelt témája volt, hogy az inkvizíció (becslései szerint) tízezreket kivégeztetett; miközben saját 100 millió meggyilkoltjáról hallgatott. (Vö. *A kommunizmus fekete könyve* c. kötetet, Bp. 2000. – amelyben volt francia kommunisták tárják fel a kommunizmus emberiség elleni bűneit.)

- Napjainkban is újra és újra átéljük, hogy államok vagy politikusok tehetnének valamit népek és népcsoportok kiirtásának megakadályozásáért, ám politikai érdekből olykor mégsem tesznek semmit. Az inkvizíciót viszont emlegetik.

- A mai napig hatása van *a reformációs-ellenreformációs kiélezett vitában, majd a felvilágosodás korában megfogalmazott katolikus-ellenes vádaknak*. A reformáció olyan korban keletkezett, amikor az egyházban, s annak vezetőiben sok tényleges torzulás volt. (A következő pontokban szólnunk erről!) De a reformatori iro-

dalom, majd később a „felvilágosodás” egyházellenes írásai a katolikus egyházra vonatkozó kedvezőtlen adatokat tovább nagyították, és ezeket széles körben terjesztették. – E korokban az emberiség – a maihoz viszonyítva – kevésbé foglalkozott a történelemmel; így a vádak, torzítások tisztázása számos esetben nem történt meg. Sok vádat megcáfoltak ugyan (mint pl. a protestáns vitairatokét, mely szerint nő-pápa is lett volna; vagy amely szerint Péter nem is járt Rómában, s így természetesen nem is lehet ott eltemetve), de mások megcáfolatlanok maradtak. Az egyoldalú adatokat azután az újabb korok vallásellenes írásai is előszeretettel átvették, a kommunista irodalomtól kezdve napjainkig (pl. az inkvizícióra, a keresztes háborúkra, a katolikus missziókra vonatkozó torzításokat, vagy a jezsuiták negatív beállítását).

– De az iménti állítással párhuzamban az is az igazsághoz tartozik, hogy elsősorban a reformáció több vádjára a korabeli egyház súlyos okokat adott. S ha igaz, hogy a reformáció egyházaiban a mai napig gyakran egy torzított kép él a katolikus egyházzal, az is igaz, hogy a katolikusok is csak az utolsó évtizedekben kezdik elismerni a reformáció egyházaiban levő értékeket (és sok – a vatikáni zsinat által régen megfogalmazott – lépés hátravan még számunkra az ökumené terén). (Minderről szólunk még a következőkben.)

Az egyház történelmi bűnei – és az ún. „keresztény Európa”

Ha a kereszténység, illetve az egyház történelmi mulasztásairól hallunk, egy alapvető szempontot figyelembe kell vennünk, ami sok mindent érthetőbbé tehet:

A kereszténység elterjedésének korában, a Római Birodalomban és lényegileg az egész világon az egyház és

az állam, a vallás és a társadalmi élet összefonódott: kölcsönösen átjárták egymást. Amikor Nagy Konstantin császár véget vetett a keresztények üldözésének, s a pogánysággal szemben a kereszténység mellett döntött, természetsszerű volt számára és kora számára, hogy ettől kezdve a kereszténység határozza meg a Birodalomnak és társadalmának életét, majd az első évezred végére egész Európa, illetve ezt követően az ún. nyugati világ életét, társadalmát, kultúráját.

Aki ebbe a világba született, azt automatikusan megkeresztelték, az természetsszerűen belekerült egy keresztény kultúrába, formavilágba, „vallásosságba”.

A kereszténység történelmet fordító *ajándék volt* Európának, a nyugati világnak. Számos értéke átjárta az ún. keresztény társadalmakat: megszűnt a rabszolgaság, elméletileg minden ember egyenlővé vált, a keresztény erkölcs pozitív értékei, annak pozitív világlátása határozta meg Európa másfél évezredét, s ez hat napjainkig is.

Ugyanakkor a keresztény formák – ünnepek, társadalmi szokások, szentségek, imádságok stb. – mögött sok *pogányság is lappangott*, illetve a kereszténység előtti (és azzal sokszor szöges ellentétben álló) szemlélet számos vonása tovább élt.

Mivel azonban e kor kereszténynek vallotta magát (maga az egyházi vezetés is többnyire ebben a tudatban élt), s mivel – formáit tekintve – mindenestül annak is látszott, következőleg e korban valamiképp majd’ minden bűn és emberi nyomorúság kapcsolatban állt a magukat kereszténynek mondó embercsoportokkal, világi vagy egyházi vezetőkkel (mint pl. az inkvizíció, a keresztes

háborúk, a konkvisztádorok bűnei stb.). (Erről az összetett témáról bővebben ír Tomka F., Intézmény és karizma az egyházban c. könyvében, Márton Áron Kiadó 1997³)

A mai ember nyilvánvalóan érzi, hogy a Jézus-követés lényege nem abban áll, hogy valaki eljár templomba, vagy külsőséges szabályokat betart, hanem abban: hogy élő hittel dönt Krisztus mellett, s ennek megfelelően él. – Az ún. „keresztény középkorban” voltak igazi hívők, igazi szentek, akik döntöttek az evangélium mellett, mások csak a formákat tartották be, és szívük mélyén nem voltak keresztények, illetve gyakorlati magatartásukban inkább pogányoknak bizonyultak. (Bár amikor a történelemről ítéletet alkotunk, jó szembenézni saját magunkkal: hogy mi – mai jó keresztények – hányszor bizonyulunk a hétköznapiakban pogánynak!) De mindenképp a történelem meghamisítása az is, ha a hibák mellett nem beszélünk arról, hogy hány pápa, püspök, pap, sőt király és főúr volt – épp hite következtében – a történelmet, illetve az emberi-kulturális haladást meghatározó, példás életű egyéniség. Gondoljunk akár csak a magyar történelem szent nagyjaira!

A LEGGYAKRABBAN IDÉZETT TÖRTÉNELMI BŰNÖKRŐL

Felidézzük azokat a tényeket, eseményeket, amelyeket leggyakrabban az egyház bűneiként emlegetnek, s megkísérülünk rámutatni e kérdésekkel, történésekkel kapcsolatos mulasztásokra, és ezek összetett voltára is:

A középkori egyházi vezetők méltatlansága

A katolikus embert különösen fájdalmasan érinti, ha a középkor egyházának méltatlan pápáiról, püspökeiről, papjairól hall.

Sajnos általános szabályszerűség, hogy a hatalomra jutó embereknek, csoportoknak nehéz tisztának maradniuk. (Mindennapos hír a médiában, hogy hazai vagy külföldi politikai, gazdasági, párt- stb. vezetők súlyos korrupciókba keverednek.) Természetesen egy egyházi vezetőtől különösen elvárható volna, hogy hatalmi helyzetében is Krisztus tisztaságában éljen. S ez számos esetben csodálatosan meg is valósult – ám erről a tendenciózus történelemkönyvek nem igen írnak. Máskor azonban egyházi embereket is legyőzött a hatalom kísértése.

Érthetőbbé teszi számunkra, hogyan torzulhatott el olyannyira az egyházi vezetés a középkorban, ha végig gondoljuk ennek történelmi hátterét: – Az egyház a maga hiteles megvalósulásában egy csodálatos új értékrend hirdetője, a szegények, a rászorulóknak védője (betegek gondozója, kórházak alapítója stb.), valamint a tudomány, a

kultúra hordozója (iskolák, egyetemek létrehozója, fenn-tartója, a tudományok művelője) volt. A kereszténység első századaitól kezdve sok gazdag ember tért meg, akik látva az egyház értékeit, reá hagyták vagyonukat, földjeiket, hogy az egyházi vezetők az emberiség javára használják azokat. Az uralkodók is hatalmas adományokkal gazdagították a püspökségeket, a kolostorokat ugyanezzel a céllal. A püspökök továbbá belekerültek országaik legfőbb vezető testületeibe.

Amikor az egyház vagyona, befolyása ily módon rendkívülien megnőtt, az uralkodóknak (és uralkodó csoportoknak) egyre inkább érdekükké vált, hogy olyan emberek kerüljenek püspöki székbe, akik „az ő embereik”. Leginkább így kezdődött a romlás. Az uralkodók korról korra kezükbe ragadták a püspökké kinevezés jogát, s gyakran teljesen alkalmatlan embereket neveztek ki püspökké. (Mátyás király pl. feleségének 9 éves unokaöccsét, Estei Hippolitot esztergomi érsekké tette.) Különösen a IX–X. századtól kezdve gyakran azt is a politikai-hatalmi érdekek határozták meg, hogy ki legyen a pápa. Ez a szomorú magyarázata annak, hogy sok (egyes századokban nagyon sok) valóban méltatlan püspök és pápa volt.

Ehhez hasonlóan a papság soraiba is sok olyan személy került – a papság rangja és anyagi helyzete következtében –, akiket nyilvánvalóan inkább a „kivételes lehetőségek” vonzottak oda, mint az evangélium. Mindezek magyarázzák a reformátorok hierarchia- és pápa-ellenességét is.

A Szentlélek csodája, hogy ilyen körülmények között az evangélium mégsem veszítette erejét; hogy korról korra támadtak ragyogóan tiszta életű keresztények; szentek

és szent mozgalmak, akik és amelyek megújították az egyházat; s hogy az egyház így mégis az evangélium hor-
dozója tudott maradni.

Az inkvizíció

Európa történetének és az egyház történelmének fájdalmas ténye az inkvizíció. Az egyház már a II. Vatikáni Zsinaton kijelentette, hogy elítéli az inkvizíció szemléletét, hogy Isten akarta jognak tartja a lelkiismereti– és a vallásszabadságot.

Hogyan jöhetett akkor létre az inkvizíció? S egyáltalán mit is jelentett az?

Ez a kérdés is csak a maga történelmi összefüggéseiben közelíthető meg.

A mai kor pluralista. A mai ember nagy ideálja a szabadság. Mindenkinek joga van abban hinni, és azt hirdetni, amit ő akar. Ebben sok szépség van: szép, hogy az ember, a gondolkodás, a lelkiismeret szabad. De ennek is vannak veszélyei: mert a szép jelszavak mögött éppen az igazi szabadság sikkadhat el! Tapasztaljuk például, hogy a gazdasági szabadság, a liberális kapitalizmus következtében olyan pénzügyi, hatalmi csoportok jöhetnek létre (valódi világméretű maffiák is), amelyek sok embernek és egész társadalmaknak súlyos kárát okozzák. – S a szabadság hamis gyümölcsei azok az intézmények is, amelyek egész társadalmakat mérgezhetnek meg büntetlenül, ha pénzügyi vagy egyéb érdekeik ezt kívánják (mint

egyes Tv-csatornák, amelyek ismételten az emberiség alapvető erkölcsi értékeinek – a hűségnek, a tisztaságnak, a szerénységnek, a becsületességnek – megtagadására, illetve durva beszédre, erőszakra, rombolásra, gyilkolásra stb. indítják nézők, köztük gyermekek és fiatalok millióit). S a szellemi és testi mérgezésekbe emberek száz-ezrei pusztulnak bele.

A szabadság következtében létrejöhetnek szellemi maffiák is: működhetnek csillag- és egyéb jósok, boszorkányok, varázslók, sátánista csoportok stb., s létezhetnek a szellemi maffiáknak világ-méretű összefonódásai is. Természetesen a törvények tiltják az olyan (vallásos színezetű vagy egyéb) csoportok létét, amelyek nyilvánvalóan ártanak az embernek, a társadalomnak. Csakhogy nem könnyű kimutatni, mikor és mi árt. Tilthatnak a törvények bizonyos osztálytársadalmat (vagy ifjúságot) veszélyeztető üzelmeket, mint a kábítószer-kereskedést, de tapasztaljuk, hogy a nagy maffiákat kevéssé tudják korlátozni.

A középkor szemlélete nem volt pluralista és nem volt liberális: A középkor, illetve már a Római Birodalom is egységes társadalomban gondolkozott. (A hagyományos zárt, falusias társadalom széthullásával, s a városiasodással párhuzamosan, érthetően alakult át az egységes-homogén társadalom, pluralista-sokszínű – az emberi sokféleségnek jóval több teret adó – társadalommá.)

A római jog, majd a germán és frank jog szerint a társadalom ellen elkövethető legnagyobb vétek nem a hazárulás vagy a kémkedés (amely cselekményeket a legutóbbi időkig világszerte és általánosan elfogadottan halállal büntettek), hanem az állam *egységes és működő világnézetével ellentétes tanok hirdetése*: hiszen ez az ál-

lam és a társadalom alapjait rendítheti meg. A középkor keresztény államai (illetve Európa) átvették ezt a szemléletet: Ez az inkvizíció megjelenésének alapja. E szemlélet az elmúlt 2 évezred zárt vallási társadalmában általánosan elterjedtnek mondható más népek körében is. (A reformátorok: Kálvin, Melanchton is alkalmazták az inkvizíciót, több embert kivégeztettek, mert azok – az általuk uralt területeken – más tanokat hirdettek, mint ők.)

Az inkvizíció „*felkutatást*” jelent, ti. azoknak a tanítasoknak felkutatását, amelyek a kereszténységgel ellentétesek, következőleg – a középkor felfogásának megfelelően – a társadalom egészséges fejlődésére nézve károsak.

Az inkvizícióval kapcsolatban több tényről kell tudnunk:

- *Az első nagy inkvizíciós perek* olyan szekták ellen kezdődtek, amelyek *erőszakkal léptek fel* (donatisták), illetve amelyek a *társadalom alapvető értékeit tagadták*. Így a katarok eretneksége a XII–XIII. században tagadta az élet értékét (tagjai nemegyszer egymást is megölték, így kifejezve a lélekvándorlásba vetett hitüket), tagadta a családot, a házasságot, a társadalmi és egyházi tekintélyt, s erőszakkal is szembeszálltak az állami tekintéllyel. Érthető volt tehát az államhatalom és az egyház tiltakozása ezek ellen. S nem véletlen, hogy az inkvizíció lényegileg a XII. században kezdődik, a keresztes háborúk korában, amikor az európai hatalmak kemény kézzel meg akarták akadályozni, hogy a külső ellenség – a mohamedán – mellett belső ellenség (a katar eretnekség) is támadjon rájuk.

- Az egyházi inkvizítorok, teológusok feladata az volt, hogy ha valahol a hit elleni tanítás (és ezzel a fel ségsértés) gyanúja merült fel, azt megvizsgálják, és az „eretneket” jobb belátásra – a hit elfogadására, illetve bűnbánatra hívják. Ha erre nem volt hajlandó, akkor átadták őt az állami igazságszolgáltatásnak. De az előírások szerint a vádlottaknak módjuk volt visszavonni tanai kat. A hamis tanítók fizikai büntetését, illetve a kivégzést mindig az államhatalom hajtotta végre.

- A kivégzettek *számáról nincsenek pontos adatok*. A megmaradt feljegyzések (jegyzőkönyvek) szerint az áldozatok száma összességében legfeljebb néhány ezerre tehető. Az egyházellenes áramlatok tetszés szerint felfelé „becsült” adatokra hivatkoznak (olykor néhány tízezer, rosszabb esetben, pl. a szabadkőműves írárok, százezer kivégzettől beszélnek).

– Semmiképp sem hasonlíthatók arányai az újabb kor népi rtásaihoz, Örményországban, Kurdisztánban, Afrikában, nem beszélve a fasizmus és a kommunizmus népi rtásairól (amelyek ellen sok modern állam nem tett igazán határozott lépést, mert politikai érdekeit ez nem szolgálta volna).

- Az inkvizíció sajnos több esetben alkalmat adott a kor előljáróinak vagy felhevült csoportoknak, hogy saját céljaiknak megfelelően embereket vagy csoportokat pusztítsanak el. (Pl. inkvizíció ítélte halálra nyilvánvalóan politikai céllal, a később szentté avatott *Jeanne d’Arc*-ot, szent Johannát is; vagy a domonkos *Savonarolát*, akinek rehabilitálása ugyancsak megkezdődött.)

- Különösen szomorú történet pl. *Husz Jánosé*, akit a királyi menlevél-útlevél ellenére máglyára küldtek tanai miatt.

- Fájdalmas tény, hogy voltak *boszorkányper*ek is. Ezek általában ugyan nem mesebeli boszorkányok ellen küzdöttek, hanem félrevezető „varázslással, ráolvasással, elátkozással, spiritisza praktikákkal” stb. foglalkozó személyek ellen; de sajnos egy időszakban megjelent az egyházban is a kor babonás boszorkányszemlélete, és az ebből következő ítéletek. Viszont a boszorkányüldözés ellen, a közvéleménnyel szembeszállva elsősorban a jezsuiták küzdöttek.

- Az inkvizíció legkeményebben *Spanyolországban* működött. Itt királyi kívánságra jött létre, de egyházi segédlettel (1480). Amikor tevékenysége nagyon véresre fordult, a pápa tiltakozott ellene. – Az esemény történeti háttere: Az Ibériai-félsziget keresztény lakossága mintegy 700 éven át arab-mohamedán elnyomás alatt élt. E korszakban az itt lakó zsidóság szabadságnak örvendett, s az arab vezető réteggel együtt nagy hatalomhoz, birtokokhoz jutott. Az arab elnyomás lerázása után a keresztény uralkodók veszélyeztetve érezték államukat a magas állami pozíciókban levő kikeresztelkedett arabok és zsidók részéről – akik, valójában nem váltak kereszténnyé, nem követték az ország keresztény elveit, illetve úgy tűnt, a korábbi elnyomó rendszer visszaállítására is törekedtek. Ez a történelmi-politikai feszültség szülte a spanyol inkvizíciót: hogy kiszorítsa az ál-keresztényeket a vezető állásokból. Egyfajta nemzeti önvédelem volt ez, másrészt a – mai fülünknek ugyan elfogadhatatlanul hangzó, de Konstantin óta Európában elfogadott „egy állam – egy vallás” felfogásra épült: vagyis, aki az Ibériai-félszigeten akar élni, az legyen keresztény.

- A nagy szentek és egyházi tanítók között minden korban voltak, akik *tiltakoztak* az inkvizíció ellen, s modern értelmében vett „lelkiismereti szabadságot” hirdettek. De a középkor uralkodói és egyházi vezetői többségükben az egységes világnézet szigorú védelme mellett foglaltak állást – s az eretnekek (azaz a keresztény hitet meghamisítók) elítélése mellett.

Összefoglalva: Fájdalommal kell arra emlékeznünk, hogy az egyház – mint emberi társaság – átvette e téren is a korabeli felfogást, amely *ellentétes volt az evangélium szemléletével*. Méltó, hogy az egyház bocsánatot kérjen ezért elei nevében, még akkor is, ha történelmi szempontból az inkvizíció nem az egyháztól indult ki, azaz szemlélete beilleszkedett az adott kor általános felfogásába, úgy is, mint az állam önvédelme, úgy is, mint olykor elvadult szélsőséges erők véres tette. – Meghívást jelent az inkvizícióra való emlékezés a mai keresztény számára: hogy miközben a kor gyakran eltorzult szemléletével szemben a tiszta keresztény értékek tanújának, prófétájának kell lennie, mégis tudjon irgalmas lenni azok iránt, akik korunk hamis értékítéleteinek hálójában vergődnek (az abortusz, eutanázia, testkultusz, pénzfüggőség, Tv-függőség stb. terén). (A témához vö. Szántó K., A katolikus egyház története I. 444, 517; Salgó J., Krisztus tanúi a történelemben, 17. lecke; Magyar Katolikus Lexikon V.)

A keresztes háborúk

A keresztes hadjáratok sorozata is egy összetett és fájdalmas fejezete a kereszténység történelmének. Sokréteggű eseménysor ez, amelyben jelen van a kor hite, de minden gyengesége és alkalmanként embertelensége is.

A keresztes háborúkról sokan csak annyit tudnak – egy irányzatos történelemtanítás vagy média alapján –, hogy ezekben az egyház vagy a kereszténység jogtalan háborút

viselt más, elsősorban muzulmán, országok ellen. Mi a valóság?

A történet egyik dimenziója: hogy a keresztes háborúk korában a kereszténység bizonyos értelemben egyetlen egységként élte meg önmagát (minden egyéb feszültsége, ellentéte vagy szakadása közepette is). Így élte meg a mohamedán támadást, illetve a keresztények legszentebb helyeinek – a Szentföldnek – elfoglalását. – Máig minden ország természetesnek tartja, hogy védje saját területeit a külső támadásokkal szemben. A kereszténység a Szentföldet saját területének tekintette. A szentföldi zarándoklatok hozzátartoztak a korabeli Európa életéhez. Jellemző, hogy számos más országhoz hasonlóan Szent István királyunk is alapított zarándokházat a magyar zarándokok számára Jeruzsálemben! A keresztes háborúk első célja az volt, hogy – a pápa felhívását követve – visszafoglalják a Szentföldet, s megvédjék az oda zarándoklókat a mohamedán támadásoktól. Így kérték fel a keresztes hadak vezetésére korábban a mi Szent Lászlónkat (mint Európa egyik ismert uralkodóját és hadvezérét), majd így ment keresztes háborúba II. András királyunk is.

Néhány század múltán, amikor nyilvánvalóvá lett, hogy a mohamedanizmus Európa meghódítására, a kereszténység elpusztítására tör, a pápa a kereszt jegyében hívott fel Európa és a kereszténység védelmére. Így toborzott keresztes sereget például Kapisztrán Szent János Nándorfehérvár felmentésére, Hunyadi megsegítésére; majd a kereszt jelében küldte Boldog XI. Ince pápa házáunkba a Budát 1686-ban felszabadító seregeket.

A történet másik dimenziója: hogy a Szentföld visszaszerzésére irányuló, mintegy 200 éven át tartó újabb és újabb keresztes hadjáratokban kezdettől megjelent szinte minden nyomorúság és embertelenség, ami általában minden hosszabban elhúzódó háborút jellemez. A keresztény ügyért odaadóan harcolók (például a lovagok) vagy a zarándokok mellé zsoldos kalandorok keveredtek, s így sok sereg fosztogató, gyilkos hordává vált. Könyves Kálmánnak is ki kellett vernie ilyen szétzüllött seregeket hazánkból. A vezetés gyakran alkalmatlan és ijesztően megosztott volt. A szentnek nevezhető célok folytonosan keveredtek a politikai célokkal, a pénzszerzés vágyával, a hatalmi törekvésekkel.

Mindemellett is – amint a fentiek jelzik – a marxista történetírás egyoldalú szemléletét tükrözi a kor tankönyveinek és lexikonának leegyszerűsítő meghatározása, mely szerint „a keresztes háborúk egymást követő rabló-hódító hadjáratok” voltak (Új Magyar Lexikon, Budapest 1962, IV. 102).

- A gyakran emlegetett „*gyermekes keresztes hadjáratáról*” a mai történelemkutatás annyit tud, hogy 1212 táján egy (illetve néhány) rajongó fiatal körül összeverődött egy valószínűleg fiatal *béres*-*sekből* álló sereg, akik Jeruzsálem felszabadítására indultak, de Európa határán túlra nem jutottak. (Az egyetlen hiteles forrás a „pueri” szót használja, amely gyermeket vagy bérest/szolgát jelent; innen származhat a „gyermekes” megnevezés, és ennek alapján a téma többszörös kiszínezése.) Ez az adatok szerint egyértelműen az egyházi előjárók tiltakozása ellen történt. (Természetesen az idézett lexikon azt írja, hogy „a papság hatására gyűlt össze több ezer gyerek”). (Vö. S. Runciman, *A keresztes hadjáratok története*, Ozirisz 1999; Bozsóky P.G., *Keresztes hadjáratok*, Agapé 1995.)

Felfedezések, konkvisztádorok – katolikus hittérítés

Olykor hallhatunk vádakát a katolikus egyház hithirdető, missziós tevékenységével szemben.

✧ *Amerika felfedezése és a missziók*

A kommunista rendszer tankönyvei, és a mai szabad-
elvű vagy az elmúlt rendszer szemléletét hordozó tan-
könyvek is újra és újra említik: az „új világ” felfedezése-
kor a brutális spanyol-portugál gyarmatosítókkal együtt
érkeztek a katolikus misszionáriusok, s velük karöltve
kényszerítették katolikus hitre az indiánokat.

E beállítás így hamis. Igaz, hogy a felfedezések és a
gyarmatosítások korában is (és az egész történelemben, a
fasizmus vagy a kommunizmus koráig) *voltak olyan pa-
pok, főpapok, akik túlzottan azonosultak* a korabeli ural-
kodó csoportokkal, magukévá tették azok szemléletét, s
így nem voltak az Evangélium igazi tanúi, inkább ellen-
tanúságot tettek. És voltak olyan papok, hithirdetők (és
pápák), akik – az általános európai szemléletnek megfele-
lően – nem tudták felfedezni, hogy a nem európai konti-
nenseknek, népeknek saját kultúrájuk van, és úgy vélték,
hogy a kereszténységet e más földrészeken is az európai
kultúra köntösében kell továbbadni. (A helyi kultúrák ér-
tékét a világ gazdag államai – ha gazdasági érdekeik úgy
kívánják – máig sem veszik figyelembe.) – De Amerika
vagy más földrészek felfedezésének korában is többen
voltak a prófétai magatartású katolikus hithirdetők, akik
az Evangélium erejében ki mertek állni az igazság mellett,

adott esetben a bennszülöttek, majd elnyomottak mellett (illetve akik megpróbálták az egyes kultúrákat tiszteletben tartva, azok nyelvére lefordítani a kereszténységet).

Lássunk néhány tényt Amerika felfedezésével, illetve misszionálásával kapcsolatban:

- Spanyolország és Portugália ún. „katolikus országok” voltak. Amerika felfedezésekor királyaik valóban kaptak megbízatást a pápától, hogy hajóik vigyenek magukkal katolikus papokat. Kolumbusszal, majd a későbbi erőszakos hódítókkal is mentek papok Amerikába, hogy hirdessék az Evangéliumot.

De ha voltak is a hódítókkal együttműködők, az indiánok első védői – akik *szembefordultak a konkvisztádorok* embertelenkedésével – katolikus hithirdetők voltak. Az indiánokat rabszolgasorba hajtó gyarmatosítókkal küzdve a misszionáriusok ismételten elutaztak a pápához, s elérték, hogy III. Pál pápa már 1537-ben rendeletet adott ki, amely megtiltja az indiánok rabszolgává tételét, s kijelenti, hogy őket éppúgy Isten gyermekeinek kell tekinteni, mint a fehéreket. – Hogy a dél-amerikai indiánok mennyire becsülték a misszionáriusokat, mi sem jelzi jobban, mint az, hogy milyen nagy arányban tértek a keresztény hitre, s éppen a hithirdető papokban látták védelmezőjüket elnyomó uraikkal szemben.

- A történelmi hamisításoknak egyik szembetűnő példája, amit a kommunista korban az általános iskolás történelemkönyvek is írtak: ti. hogy **Las Casas** dél-amerikai püspök volt az „okozója”, hogy Amerikába néger

rabszolgákat hoztak. Mi a valóság? Las Casas mexikói püspök (†1566) az indiánok egyik legnagyobb védelmezője volt. Láta, hogy a Spanyolországból érkezett földesurak jobbagyokká vagy rabszolgákká tették az indiánokat, s így dolgoztatták őket meghódított földjeiken. Ebbe a helyzetbe az indiánok létét a megsemmisülés fenyegette. Las Casas tehát Spanyolországba utazott a királyhoz érdekükben. Hétszer vállalta az utazást, hogy végre sikerüljön megszereznie a királyi döntést: az indiánokat nem lehet rabszolgává tenni. – Az indián rabszolgamunka betiltása összefügghetett azzal, hogy a földesurak afrikai rabszolgák után néztek. De hamis beállítás ez után Las Casasnak szemére vetni, hogy ő a felelős ezért, illetve, hogy nem eléggé tiltakozott a négerek behozatala ellen.

- A katolikus missziók indiánokért végzett tevékenységének kiemelkedő, történelmi méretű példái az ún. **dél-amerikai „redukciók”**. A jezsuita hittérítők találmanya volt ez: sikerült királyi engedélyt szerezniük arra (1609), hogy önálló keresztény szellemű telepeket hozhassanak létre az indiánok számára – saját fennhatósággal, kormányzattal –, hogy ily módon megvédjék őket a spanyol gyarmatosító urak leigázásától. Ilyen redukciókat, telepeket hoztak létre Brazíliában, Paraguayban, a mai Argentínában, Uruguayban, Bolíviában. E telepeken mintegy 150 éven át indiánok százezrei élhettek békében. – A redukciók (az ősegyház közösségei után) a történelem első igazán demokratikus, kommunisztikus közösségei voltak, keresztény alapon, Morus Tamás röviddel azelőtt irt Utópiájának szellemében.

Szinte hihetetlenül eredményesen működtek, úttörő agrokulturális és szociális intézkedéseik következtében, amelyek felülmúltak minden eddigi szociális reformot és termelőszövetkezeti gondolatot. Nem véletlen, hogy sem a kommunista történetíráson nevelkedettek nem hallhattak róluk (hiszen a kommunisták éppen azt nem tudták megvalósítani, amit ők), sem a liberális történetírás nem idézi őket. A dél-amerikai spanyol és portugál földesurak is egyre féltékenyebben látták, hogy a redukciók vonzzák az indiánokat. S az e korban egyébként is szekularizálódó és a jezsuiták ellen forduló államok vezetői által sikerült elérniük a redukciók megsemmisítését.

✧ *Még néhány gondolat a katolikus missziókról*

Miként lehetséges az, hogy a katolikus egyházra vagy a missziókra vonatkozó egyes korabeli híradások hamisak? Ha elolvassuk napjainkban ellentétes politikai pártok érdekeit képviselő magyar újságokat, látjuk, hogy olykor nyilvánvaló hazugságig menő egyoldalúsággal torzítják a tényeket, saját érdeküknek megfelelően.

A „felfedezések korában” súlyosan szemben álltak egymással – már régen nem egyszerűen vallási, sokkal inkább gazdasági-politikai okok miatt, vagy gyarmatosító érdekek miatt – az ún. katolikus országok (mint Spanyolország, Portugália majd Franciaország stb.) és az ún. protestáns népek-országok (hollandok, angolok, németek). – S az egymás elleni vádaskodásban összekeveredtek a politikai érdekek és a vallási szempontok.

E témáról legalább annyit mindenképp tudhat egy katolikus ember, hogy a média és irodalom szívesen előnyben részesíti a katolikusellenes beállítást (amint erre már utaltunk bevezetőnkben), és hogy ez gyakran csak a reformációs vitákban kiélezett egyik oldal véleményét tükrözi. Lássunk erre egy példát:

- **A japán misszió** történetével kapcsolatban néhány éve filmsorozatot is láthatott, regényt is (A sogun) olvashatott a magyar közönség, – mégpedig korabeli protestáns olvasatban: amely a katolikus hithirdetőket negatívan, és a nyugati (spanyol, portugál stb.) hódítók eszközeiként állította be. Ugyanerről az eseményről a korabeli katolikus híradások így számolnak be: A katolikus misszionáriusok – kiemelkedően Xavéri Szent Ferenc (†1552), s az utána érkező szerzetesek – hittel és eredményesen hirdették Japánban a kereszténységet. Többen az uralkodó réteg tagjai közül is vonzódni kezdtek az Evangéliumhoz. A hívek száma közel egymillióra nőtt. Ekkoriban érkeztek Japánba a holland Kelet-indiai Társaság protestáns kereskedői. A holland kereskedők felingerelték a japán császárt, hogy a katolikus hithirdetők csupán az európai katolikus hatalmak kémei, s amint a nép a katolikus hitre fog térni, e hatalmak valamint a pápa gyarmatukká fogják tenni Japánt. E vádaskodás következménye lett, hogy a császár elrendelte kiirtásukat Japánban. Hívők és papok ezrei haltak hőiesen vértanúhalált a nagy üldözések (1597; 1614) alkalmával. – A holland kereskedők viszont engedélyt kaptak, hogy továbbra is kereskedhessenek Japánnal, csupán a kereszténységet nem hirdethették. (A hit befogadásának elmélyültségére mutat, hogy amikor 200 év múlva a katolikus

hithirdetők újra beléphettek Japánba, találtak mindaddig fennmaradt katolikus közösségeket.)

- **Az észak-amerikai katolikus misszió vértanúiról:**

A misszionáriusokról gyakran terjesztett beállítás alapján (olykor az indiánregényekből szerzett elképzelések alapján is) az lehetne a benyomásunk, hogy a hódítókkal együtt minden „fehérbőrűvel” együtt ők is megsemmisítői voltak a magas szintű indián erkölcsnek, kultúrának. – Ha pl. a *kanadai vértanúkról* hallunk, akiket indiánok ölték meg (1646–49), az elterjedt berögződéseket követve azt is gondolhatnánk: hogy a leigázásuk ellen küzdő indiánok a hódítókkal együttműködő papokat is megölték.

Valójában Kanada (és sok más ország) misszionáriusainak szerepe hasonló volt a mintegy 1000 éve hazánkba jött szerzetesekéhez. – A kanadai jezsuita hittérítők kitartó szeretettel jutottak közel a huron törzsekhez, majd nagy részüket megtérítették. A keresztény értékek mellett sok szociális és gazdasági újítást is vittek közéjük (amint népünkhöz is annak idején a Magyarországra érkező térítők). Halálukat a huronok ősi ellenségeinek, a pogány és a vérbosszú törvényét követő irokéz törzseknek támadásai okozták, akik elsőként a huronok „új varázslóit”, a hittérítőket kínozták és ölték meg.

E vértanúk egyikét (Isaac Jogues †1644) egyszer megcsonkították az irokézek. Ekkor előjárói Európába küldték, hogy meggyógyuljon. Mikor megerősödött, kérte, helyezték őt vissza huronjai közé. Az irokézek egy ismételt támadás alkalmával ölték meg.

Az egyház a tudomány és a fejlődés gátja

A felvilágosodásnak, majd a kommunizmusnak és általában a primitív vallásellenes propagandának egyik visszatérő jelszava: „Az egyház a tudomány és a fejlődés gátja volt!” – A tudományellenesség példaként általában *Galilei* elítélésének esetét vagy *Giordano Bruno* megégetését idézik (mindig újra csak ezeket!). De nem szólnak arról, hogy az egyház volt évszázadokon át a művelődés és kultúra fellelője és forrása, hogy az emberiség legnagyobb tudósai és az emberi fejlődés úttörői évszázadokon át nagy arányban papi emberek voltak, és hogy a mai napig is nagyon sok tudós és haladó gondolkodó vallja magát mélyen hívőnek. (Erről az alábbiakban még szólnunk.) És nem szólnak arról sem – ami pedig az igazságos ítéletalkotáshoz hozzátartozik –, hogy a történelem folyamán a legutóbbi időkig szinte *minden állam, társadalom vagy vallás* súlyos elutasítással vagy tilalommal fogadta az olyan új tudományos *hipotéziseket* vagy rendszereket, amelyek szembeállni látszottak saját – mindaddig működésképesnek látszó – világnézetükkel. (Így ítélte halálra másként gondolkozó tudósokat Kálvin éppúgy, mint a legutóbbi korig a monolitikus államok vagy vallások. – Így küldte el tanszékéről a lutheránus *Keplert* a tübingeni főiskola evangélikus vezetősége a kopernikuszi világkép hirdetése miatt, amelynek okán *Galilei* is feszültségbe került a katolikus egyház egyes vezetőivel. Említésre méltó viszont, hogy Kepler ezután a grázi *katolikus* főiskolán lett a matematika tanára.)

✧ *Galilei, Giordano Bruno stb.*

Galilei vagy Giordano Bruno esetéről és az egyéb inkvizíciós eljárásokról tehát csak a kor látásmódját figyelembe véve lehet ítéletet alkotni (amint az inkvizícióval kapcsolatban erről szóltunk). Korunk szemléletének megfelelően és a korabeli egyoldalúságokat megvallva viszont érthető, hogy a katolikus egyház feje fontosnak tartotta, hogy a világ színe előtt bocsánatot kérjen Istentől mindazon esetekért, amelyekben az egyház a világi hatalom büntető ítéletének adott át valakit világnézete vagy tudományos meggyőződése miatt.

• *Galilei elítélése* kétségtelenül egyes korabeli egyháziak szűklátókörűségét jelzi. De e történet beállítása *együttal jelzi a vallásellenes propaganda hamisságát is*: – A köztudatban úgy él az esemény: hogy Galileit haladó tanai miatt a korabeli egyházi tudománytalanság börtönbe zárta. Az esemény ennél összetettebb. – Valójában Galilei korában a Nap-központú világkép nemcsak új volt, hanem tudományosan *nem is volt bizonyítva*. A kor számos legnagyobb tudósa is tagadta, mint pl. Tycho Brahe. A Galileit kihallgató bizottságok azt kérték tőle, *addig* ne hirdesse tényként e rendszert, amíg az tudományosan *be nem bizonyosodik* (mert mindaddig úgy tűnik, hogy helyesebb a Biblia által is sugallt, s a kor legtöbb tudósa által is vallott Föld-központú világképet vallani). Amikor ő megszegte ezt az ígéretét, s újra tényként írt a Kopernikusz által kidolgozott rendszerről, egyházi bíróság elé állították. Bár *több egyházi tudós a*

pártjára állt (!), azok kerültek többségbe, akik ellene szavaztak. Névlegesen börtönre ítélték, valójában ott-honában kellett élnie „házi őrizetben”, ahol munkáit továbbra is folytathatta. (A kommunista idők hazai lexikona „megkínzásáról” is beszélt, ami nem igaz. Vö. Új Magyar Lexikon, Budapest 1962, III, 408). Galilei mindvégig hívő ember maradt, élete végén apáca-leánya volt fő vigasza. Ami pedig a korabeli egyház egészének „tudománytalanságát” illeti, a Galilei által vallott rendszer egészét egy hívő egyházi ember dolgozta ki: Kopernikusz kanonok; s – amint említettük – Galilei baráti körében számos pap tudós volt, akik próbáltak is pártjára állni, de a bizottság ítéletet kérő része erősebbnek bizonyult. (Vö. az új Magyar Katolikus Lexikon, Galilei)

• *Giordano Bruno* megégetése is elfogadhatatlan mai gondolkodásunk számára. De a vallásellenes propaganda – a felvilágosodás kora óta – vele kapcsolatban is hamisít. Mert *nem tudományos nézetei miatt* szenvedett máglyahalált, hanem vallási eretneksége (panteista nézetei, a Szentháromságnak és Krisztus megtestesülésének tagadása stb.) miatt.

✧ *Egyház, papság, haladás*

Az egyháznak a tudományhoz és kultúrához való viszonyára fényt vet, hogy az ún. felvilágosodás koráig a történelem tudósainak, művészeinek, pedagógusainak stb. nagy többsége kereszténynek vallotta magát, és keresztény feladatának tartotta az emberiségért végzett munkát. – Megvilágítja a kérdést az is, hogy milyen sok

tudós, feltaláló, orvos, pedagógus, művész stb. volt magának a papságnak soraiban; olyan sok, hogy egy könyvben nem férne el ismertetésük. Ezért a következőkben csak néhány jelentősebbet sorolunk fel közülük.

- *Természettudós papok:*

(*Kedves Olvasó!* Vedd a fáradságot, s nézz utána lexikonokban az itt felsorolt, s csak nagyon röviden bemutatott pap-tudósoknak. Sokukról jóval többet fogsz megtudni, mint amennyit itt leírhatunk. Igaz, néhányukról egyes lexikonok sem írják le, hogy ők papok voltak. Ezt már lexikona válogatja.)

Az *első ingaórát* a későbbi II. Szilveszter pápa (†1003) készítette a reimsi székesegyházban. – Az *arab számokat*, amelyeket ma használunk, ugyancsak ő vezette be. Az addig használatos római számokkal magasabb matematikát nem lehetett művelni.

Európa *első növény-, állat- és ásványtanát* Nagy Szent Albert (†1280) német szerzetes (kora legátfogóbb műveltségű embere) szerkesztette meg. Ő beszélt már arról is, hogy a Föld gömb alakú és hogy túlsó felén is laknak emberek.

A *lemezjátzó őst, a távcső és a mikroszkóp elvét* Rogerius Bacon (†1294) angol ferences fedezte fel. Írt már arról, hogy a gőz erejével hajókat lehet hajtani. Megsejtette a fény hullámelméletét és írt „láthatatlan fénysugarakról”. Azt tanította, hogy a Föld gömb alakú.

Kolumbusz Kristóf papok indítására és segítségével indult Amerika felfedezésére. – Elsősorban Nagy Szent Albertnek és Rogerius Baconnak a művei adták neki a gondolatot, hogy a Föld gömbölyű. – Két pap biztatására kapott a spanyol királytól hajót.

A *puskapor* Schwarz Bertold (†1350) szerzetes fedezte fel.

Kopernikust, a lengyel csillagászt nem kell bemutatni (†1543). Ő is egyházi ember volt: kanonok.

Az *első nyomdát* hazánkban Karai László budai prépost alapította. Ő hozta hazánkba Hess András nyomdászt, akiről Buda egyik terét elnevezték.

A *fénytan* egyik nagy tudósa, F. Grimaldi jezsuita (†1633). Ő fedezte fel a színszóródást és a fényelhajlást. – A csillagászati kutatás történetének egyik legnagyobb alakja egy másik világhírű szerzetes, A. Secchi (†1870). Ugyanő a modern *meteorológia megalapítója*: szerkesztette az első időjárásjelző gépet, alakította ki Olaszországban az első meteorológiai hálózatot.

A *gázok* kutatásában is papok nevével találkozunk: E. Mariotte francia bencés neve közismert (†1670); – Gusman Bertold barát pedig 60 évvel a Montgolfiere testvérek előtt felszállt 1720-ban a portugál udvar előtt. – A gázlángot először jezsuiták alkalmazták Angliában, 1774-ben. Az első gázgyártársaságot egy szerzetes, Duan alapította Prestonban 1815-ben.

A *vetítógép* felfedezője Kircher Atanáz szerzetes (†1680). Kora egyik nagy polihisztorja volt. Felfedezte még a napfoltokat, a visszhang törvényeit, és többek között egy alapvető könyvet írt az egyiptomi hieroglifákról.

Az *örökléstan* egyik alapítója G. Mendel brünni szerzetes (†1884). Ma is „Mendel-féle szabályokról” beszél a tudomány.

A *rajzokat továbbító távirót* G. Caselli olasz apát fedezte fel (†1891).

Az *amatőr fényképészet* egyik hazai úttörője Horváth Zsigmond egri ciszterci tanár volt (†1886). Nevéhez fűződik az egri meteorológiai állomás felszerelése is.

Marconi előtt *felfedezi a drótnélküli távirót* Károly Iréneusz premontrai szerzetes tanár; ugyanő szereli fel hazánkban az első orvosi vizsgálatokra alkalmas röntgenlaboratóriumot Nagyváradon 1896-ban.

Az első *dinamót* Jedlik Ányos magyar bencés szerzetes készítette (†1844). Ő szerkesztette az első elektromágneses motort. Felfedezte pl. a szóдавíz készítésére szolgáló készüléket. Az 1840-es évektől

a pesti egyetem fizika tanszékén, elsőként tér át a latin nyelvű tanításról a magyar nyelvűre. – *A kommunista kor hazai középiskolás tankönyvei leírták, hogy az egyik legjelentősebb magyar tudós Jedlik Ányos volt, de e könyvekben nem szerepelt, hogy ő pap és szerzetes volt* (a maiakban már igen).

A csillagászat egyik nagy alakja a jezsuita szerzetes Hell Miksa. Az első magyar csillagvizsgálót ő vezette Nagyszombaton (†1754). Ő tervezte hazánk második csillagvizsgálóját is Kolozsvárott, ugyanő az egri Líceum csillagdját és minden bizonnyal a Budai Csillagdat is. A Gellérthegyi Csillagvizsgáló első vezetője is pap volt. – Jellemző a kommunizmus idején elterjedt hamisításokra, hogy egy 1982-ben nálunk kiadott, *Csillagászati ABC* 102 neves csillagászról emlékezik meg név szerint. De nem említi, hogy közülük 30 katolikus pap volt. Két magyar csillagász pap nevét megőrökíti a Hold-térkép is, Hell Miksáét és Fényi Gyuláét, valamint találkozhatunk ugyanitt az olasz A. Secchi szerzetes nevével is.

Mivel a tudományok összes területein működő papok ismertetésére itt nincs elegendő helyünk, az alábbiakban csupán a tudomány egyes területein működők közül sorolunk fel néhányat.

- *Az egészségügy és a papság*

Az egyház már a Kr. u. III. századtól elrendeli, hogy a püspökök gondoskodjanak a betegek ápolásáról. Így a Római Birodalom különböző vidékein létrejönnek kórházak. A művelt világ *első igazi kórházát* Szent Vazul püspök (†379) alapítja. Az első elkülönített leprás kórházat Otmár Szentgalleni apát építteti 720-ban. – A középkorban sok püspöki székhelyen a püspök tartott fenn kórházat, míg vidéken a kolostorok, illetve a szerzetesek. *Magyarországon is kolostorok mellett létesültek az első kórházak*, Pannonhalmán 999-ben, Pécsváradon és Esztergomban, 1000-ben. A 12-14. szá-

zadban tovább szerveződött a szegények, betegek gondozása az egyházban: önálló szerzetesrendek, lovagrendek alakultak betegek ápolására, kórházak létesítésére. A betegápolás szabályait a johannita lovagok állították először össze. A legújabb korig a betegek egyetlen menedékei a szerzetesek voltak. – Hosszú volna a betegápoló szerzetesek tevékenységét bemutatni. De egy példát említünk: csupán a Szent Lázár-lovagok több mint 3000 belpoklosokat befogadó kórházat láttak el.

A kolostorokban sokszor európai hírű szerzetes-orvosok működtek.

A világ *első orvosi egyetemét* a bencések alapították Salernóban. Ennek az egyetemnek volt tanára Constantius Afer (†1087), aki az első anatómiai művet írta. Az első *bonctani intézetet* Schönborn Frigyes würtzburgi püspök állította fel; az első *elmeógyógyintézetet* Juan Joffre Gilbert szerzetes Valenciában (†1409-ben); az első modern értelemben felszerelt kórházat Borromei Szent Károly püspök (†1584). – Az első hazai orvoseképzést irgalmas szerzetesek hozták létre Egerben.

A *nyálkacsatornát, a könnymirigyeket* Niels Stensen (†1688) dán anatómus (majd pap és püspök) fedezte fel. Ő állapította meg, hogy a szívből izomzat.

A *villamossággal történő gyógyítást* (elektroterápia) Diwich Proiop (†1765) premontrei alkalmazta először.

A mesterséges *altatás* (narkózis) Opitz Celesztin prágai szerzetes főorvos nevéhez fűződik (1874).

A *higanyszálas hőmérőt* egy pap, Bouilau találta fel a XVII. században.

A *kinint* – mint lázcsillapítót és a malária ellenszerét – először szerzetesek alkalmazták Európában.

Az *érzéstelenítést műtéteknél* először az Irgalmas Rend használta Prágában (1847-ben).

V. Priessnitz osztrák pap (†1851) neve közismert. Róla nevezték el az általa először alkalmazott *vizes borogatást*. (Vörösmarty is

megörökíti emlékét: „Priessnitz visszaadá a víznek régi hatalmát – S ősi erőben kél újra az emberi faj.”

Hasonlóan ismert a *Kneipp-kúra* (vízkúra), amely S. Kneipp plébánosról kapta elnevezését (†1897).

2000-ben a katolikus egyház világszerte több mint 60.000 intézményt (kórházat, otthon, lepragondozót) tart fenn hátrányos helyzetűek, betegek, öregek gondozására.

- *Az oktatás és a papság*

Ha a papság és a társadalmi haladás, illetve a kultúra kérdéséről szólunk, beszélünk kell az oktatás ügyéről.

Tágabb értelemben ide tartozik, hogy Európa népeit a szerzetesek, elsősorban a bencések majd a ciszterciek tanították meg a korszerű *földművelésre*; a nehézeke, a háromnyomásos talajgazdálkodás alkalmazására; a mocsarak lecsapolására, a kert- és szőlőgazdálkodásra stb. Európa és a magyarság gazdasági-kulturális fellendülésének egyik alapja volt ez.

A szorosan vett oktatásüggyel kapcsolatban említettük már, hogy a mai iskolák őseit Európában mindenfelé az egyház alapította. A *népoktatás* csírái a plébániai iskolák voltak. A plébánosok a szegény nép tehetségesebb gyermekeit ingyen tanították itt az írás, olvasás, számolás elemeire. Mellettük ott voltak az ún. káptalani és kolostori iskolák. (Csak a bencéseknek kb. 1500 kolostori iskolájuk volt Európában a középkorban.)

Az *első magyar iskolát* a bencések hozták létre Pannonhalmán 996-ban. Az első magyar *népi kollégiumot* is egy pap alapította Esztergomban, 1390-ben; kizárólag szegény diákok készültek fel itt egyetemi tanulmányaikra. Hazánkban 1868-ig kizárólag az egyházak szerveztek népiskolákat, ők képezték tanítókat, írtak tankönyveket. Későbbi egész iskolarendszerünk az egyház iskolarendszerére épült.

Az első *magasabb szintű iskolákat* ugyancsak az egyház hozta létre. A XIV. századi Európa 36 egyeteméből 31 egyházi alapítású.

Az első ipari iskolát, a *szakmunkásképző* őseit, a vasárnapi iskolát, az első *tanítóképzőt* (†1685) egy pap, de la Salle Szent János (†1719) alapította az iparosodás korában. De la Salle „iskolatestvérei” mellett sok más oktatórend keletkezett ez időben a szegények és pl. a leányok oktatására, ami abban a korban egyedülálló volt. (Figyelemre méltó, hogy mindez akkoriban történt, amikor pl. a felvilágosult *Voltaire* elhibázottnak és feleslegesnek tartotta a szegények oktatását, s emiatt élesen támadta az „iskolatestvéreket”).

Az iskolaügy számos részterületeiről is hozhatnánk példákat. Pl. a *siketnémák oktatásával* először a spanyol Pedro de Ponce barát foglalkozott (†1580), majd de l'Epée Károly abbé (†1765). Magyarországon is szerzetes volt a siketnémák váci intézetének első igazgatója, Simon Antal (†1808). Hazánkban ő dolgozta ki elsőként az elemi iskolák számára az írást és olvasást együttesen tanító eljárást.

Az *egyházi iskolákban ma is* gyermekek és fiatalok milliói tanulnak. Az egyházi iskolák különösen jelentősek a fejletlen országokban: a nélkülöző gyermekek sok esetben ma is egyedül itt találhatnak tanulási lehetőséget.

- *Magyar irodalom, szakirodalom és a papság*

Számos pap nevét idézhetnénk a művészetek, az irodalom, festészet, zene stb. területéről. De most csupán néhány hazai nevet említnék példaként, a magyar irodalom, illetve a tudományos irodalom területéről.

A magyar irodalmi nyelv egyik megteremtője *Pázmány Péter* bíboros, esztergomi érsek (†1637). Ő alapította a nagyszombati egyetemet (1635), a mai budapesti tudományegyetem őseit.

Faludi Ferenc (†1779), *Ányos Pál* (†1784) és *Verseghy Ferenc* (†1822) szerzetespapok koruk legnevesebb költői közé tartoznak. Verseghy az első „idegen szavak szótára” szerkesztője.

Dugonics András (†1818) az első magyar regény, az „Etelka” írója. Magyar nyelvű matematika könyvével megalapozza a magyar matematikai szaknyelvet.

Baróti Szabó Dávid székely papköltőnek (†1819) jelentős szerepe van a magyar költői stílus fejlődésében.

Rajnis József (†1812) klasszicista költő.

Révai Miklós (†1807) költő a magyar nyelvtudomány egyik legnagyobb alakja, az első magyar stilisztika szerzője. – Révait, Baróti Szabót és Rajnist az irodalomtörténet, mint „Klasszikus triászt” emlegeti.

Virágh Benedek (†1830) a magyar ódaköltészet Berzsenyit megelőző korszakának legnagyobb mestere.

Czuczor Gergely (†1866) költő, nyelvész, a magyar romantikus irodalom kiemelkedő alakja. Megírja az első magyar romantikus eposzt. Néhány ódáját máig is úgy ítélik meg, hogy szépségükben közvetlenül Vörösmarty ódái után következnek. A magyar nyelvű szótár úttörő munkása.

A tudományos irodalomban szereplő papi nevek közül néhány: *Izsó János* (†1793) építészeti szakíró. – *Molnár János* (†1804) az első magyar nyelvű fizikakönyv szerzője. – *Makó Pál* jezsuita közvetíti tankönyveiben, hazánkban elsőként, a differenciál- és integrálszámítást (1763). – *Pray György* (†1801) és *Katona István* (†1811) a kritikai történetírás, illetve a magyar történettudomány megalapozói közé tartoznak. (A közismert Pray-kódexet az előbbiről nevezték el.) – *Sajnovits János* csillagász bizonyítja be 1770-ben a finnugor rokonságot. *Szekér Joakim* (†1810) írja az első magyar nyelvű történelmet, *Szilasy János* (†1859) az első általános neveléstant magyarul, *Laky Demeter* az első magyar nyelvű iskolai „poétikát” (a költészet történetét és rendszerét 1847-ben). – *Kresznerics Ferenc* (†1832) kiváló szótárírónk. *Rónay Jácint* benedek (†1889) – Kossuth gyermekeinek nevelője – a darwinizmus első magyarországi terjesztője és Európa-szerte neves művelője. Lélek-

tani művei is úttörők hazánkban. – *Tóth Mike* (†1932) jelentős ásványtant írt és az első magyar könyvet a fényképészetéről.

❖ *Vallás, istenhit, tudomány*

A vallás, az istenhit és a tudomány kérdésének kapcsolatáról végül általában megemlíthetjük, hogy a kommunizmus korában mindennapos állítása volt a propagandának, hogy a *vallás (az egyház) és az istenhit szemben áll a tudománnyal*. Ennek a sulykolásnak hatásai máig is tapasztalhatóak, pl. az elmúlt korban képzett pedagógusok vagy újságírók körében. – A tény viszont az, hogy például mindazok a nagy tudósok, akikről ebben a korban is (aminthogy ma is) minden általános és középiskolás gyermek tanult, szinte kivétel nélkül legalábbis istenhívők voltak, és sokan közülük vallásosak: amint az volt pl. Kopernikusz, Kepler, Galilei, Ohm, Galvani, Volta, Ampere, Newton stb. De ugyanígy nagy arányban istenhívők korunk legnagyobb tudósai is, mint M. Planck, A. Einstein, W. Heisenberg, E. Schrödinger, N. Bohr stb.

– *A. Einstein* századunk egyik legnagyobb fizikusa és gondolkodója írja: „Minden természettudósnál kézenfekvőnek kell lennie egy bizonyos fajtájú vallási érzésnek, mert nem képzelheti azt, hogy azokat a rendkívül finom összefüggéseket (törvényeket), amelyeket felfedez, elsőnek ő gondolta el. A felfoghatatlan világmindenségben egy határtalan magasabbrendű értelem nyilatkoztatja ki magát.” (Barnett: *Einstein und das Universum*). *M. Planck* hasonlóan: „A fizikai kutatások eredménye ahhoz a felismeréshez vezet, hogy a világmindenség építőkövei nem összefüggéstelenül helyezkednek el, hanem egységes terv szerint függnek össze... A legcsodálatosabb

azonban az, hogy a törvények szakszerű megfontolása minden elfogulatlan emberben azt a benyomást keltik, hogy a természetet értelem, céltudatos akarat irányítja... Vallás és természettudomány tehát nem zárják ki, inkább kiegészítik egymást.” (M. Planck: Reden und Vorträge.)

Felelősség az egyházszakadásokért

A pápa bocsánatot kért Istentől az Egyház egységét megbontó bűnökért, a keresztény egyházak közötti feszültségekért, s mindazért, amit a katolikus egyház tagjai vagy vezetői vétettek az egyetlen Egyház egysége ellen. ·

Meg kell vallanunk, hogy az úgynevezett *nagy egyházszakadások* okai között megtaláljuk a korabeli római egyháznak és főpapjainak hibáit, az egyházi vezetés alkalmankénti merevségét, az egyházi vagyont stb. is. Az „egyházi jellegű közösségek”, a *szekták* létrejötteinek okai között ugyancsak szerepel, hogy a „nagy egyházak” (köztük a katolikusok) közösségeiben-híveiben gyakran lanyha a hit, a kölcsönös szeretet, az imaélet. A valóban keresztény ihletésű szekták, a maguk kis közösségeikben, gyakran ezeket a jogos evangéliumi igényeket próbálják kielégíteni (mindazok mellett az esetleges tanbeli tévedések mellett, amelyeket hirdetnek).

✧ Az ökumenikus cselekvés

Korunk katolikus egyháza látja, hogy az egység csak az egyes egyházak Krisztusban való megújulása és a kölcsönös megértés által jöhet létre, nem pedig egymás bírálgatása által. A kölcsönös párbeszéd ápolására, az egység előmozdítása érdekében számos lépés történt. A nem katolikus egyházak e célból indították útra az „*ökumenikus mozgalmat*”. A katolikus egyházat ugyanez a vágy mozgatta a *II. Vatikáni Zsinaton*, s a harmadik évezred küszöbén ez mozgatta a pápát:

Már a *II. Vatikáni Zsinat* megújította a katolikusokban a többi keresztény vallásokról való szemléletet, és új indításokat és szempontokat adott az ökumenikus cselekvésre. Lássuk ennek legfőbb elveit:

- Az ökumené első feladata, hogy maga a katolikus egyház jobban tudatára ébredjen gyermekei mulasztásainak, s mindannak, amivel ők a történelem folyamán eltávolodtak Krisztustól, illetve minden keresztény egyenként ébredjen tudatára, hogy az ő olykor langyos keresztény élete is akadály a egyház benső megerősödésének és az egyházak közötti kapcsolat megújulásának (IM 33-34).

- A katolikus az evangélium legteljesebb őrzőjét látja egyházában. De tudja (már a zsinat óta), hogy a katolikusok is *tanulhatnak a többi keresztényektől*: hiszen a mi épülésünkre szolgál mindaz, amit a Szentlélek kegyelme különvált testvéreinkben megvalósít (Ökumenizmus 4). – Indítást jelenthet számunkra az ortodox egyházak liturgikus élete, a protestáns egyházak bibliaszeregete

(ugyanott 15, 21) vagy az egyházi jellegű közösségek mély közösségi-, apostoli és imaélete.

- Már a zsinat – majd a pápák újra és újra – kéri a híveket, hogy a krisztusi szeretet és megértés lelkületével *közeledjenek a más vallású testvérekhez*. – „Ne azt nézzük, ami szétválaszt, hanem ami összeköt!” Az ezredfordulón a pápa egy új hangsúllyal buzdítja a katolikusokat, hogy ismerjék fel az idők jeleit, és mindannyian szorgalmasan vegyék ki részüket a kapcsolatok építéséből – amelynek legtermékenyebb formái a közös találkozások, ökumenikus imádságok (IM 34).

- Az egyházak egyesülését nem szabad úgy elképzelnünk, hogy az „elszakadt keresztények visszatérnek” a katolikus egyházba. Hiszen a katolikus egyháznak is meg kell újulnia. Az egyesülés útja inkább az, hogy a keresztény egyházak mind közelebb kerülnek Krisztushoz, és *Benne találkoznak* egymással (vö. ugyanott 4, 6). (S az egyesülés természetesen nem jelent majd teljes egyformaságot sem. Az egyes egyházak megtartják a maguk értékeit, és így jutnak el a hit és a szeretet egységére.)

- Végül az egyházi útmutatások aláhúzzák az ökumenikus cselekvés alapvető szabályát: A különböző keresztény egyházak akkor kerülhetnek közel egymáshoz, ha mindenekelőtt önmagukban uralkodik a jézusi egység. Tehát a katolikusok első feladata is az, hogy ne saját elgondolásaik szerint járjanak el e téren, hanem *egyetértésben egyházi elöljáróikkal*.

✧ *A protestáns tanítás, a katolikus tanítás és a párbeszéd*

Ha meg szeretnénk érteni a keresztény egyházak között létrejött szakadások okait, illetve szeretnénk megérteni a protestáns egyházakat (elsősorban a reformátusokat, evangélikusokat és baptistákat, akikkel a hazai ökumené leginkább kapcsolatba hoz bennünket) segít, ha megismerjük az ő hit-tanításukat, illetve a protestantizmus ellenvetéseit a katolikus egyházzal és hitrendszerrel kapcsolatban, és megismerjük a megfelelő katolikus véleményt. Megkísérünk e témáról egy rövid összefoglalást adni, – tudatosan nem a vitás kérdéseket kiemelve, hanem egymás megértésére törekedve:

– *A protestáns egyházak nem jellemezhetők egységesen, hiszen nemcsak a katolikusoktól, hanem egymástól is különböznek; illetve az egyes egyházkerületek alkalmasint gyülekezetek között is lehetnek egyházfegyelmi vagy tanításbeli különbségek.*

Hisznek Jézusban, a Szentháromságban, a keresztség szentségében. A Szentírást Isten szavaként olvassák, és gyakran példamutató odaadással próbálnak elmélyülni annak ismeretében.

Általában nem fogadják el: a pápát, a felszentelt papságot, a gyónást, a házasság felbonthatatlanságát (úgy ahogy azt a katolikusok értelmezik). Az úrvacsorában *a)* a reformátusok szerint „*lelkileg*” egyesülünk Jézussal, *b)* az evangélikusok szerint ha hittel vesszük, „*testileg*” is egyesülünk Vele; de Jézus csak a vétel pillanatában van jelen.

– A protestáns egyházak így szokták megfogalmazni az őket a katolikus egyháztól megkülönböztető hit-tanításokat:

	A római katolikus egyház szerint	A protestánsok szerint
1. Hitünk alapja	A Szentírás és a hagyomány	Csak a Szentírás (sola scriptura)
2. Üdvösségünk alapja	A kegyelem, és az ebből fakadó érdemszerző tetteink	Csak a kegyelem (sola gratia)
3. Az üdvözülés módja	A hit és a belőle fakadó jócselekedetek által	Csak a hit által (sola fide)
4. Közbenjárónk	Jézus, és az Ő kegyelméből Mária, a szentek és minden hívő közbenjáró tettei és imája	Csak Jézus Krisztus (solus Christus)
5. Az egyház feje	Jézus Krisztus, akinek földi helytartója a pápa	Csak Jézus Krisztus
6. Az „Úrvacsora”	Az Eukarisztia Jézus Krisztus lelki és testi (valóságos) jelenléte a kenyérben és borban	Csak lelki jelenlét (reformátusok); testi jelenlét, de csak a hívő számára és csak a vétel pillanatban (evangélikusok)

• *Mit jelentenek pontosan a fenti összehasonlítások? és mit tanulhat abból egy katolikus?*

Először is próbáljuk megérteni, miért jött létre a reformáció, és mi a pozitív mondanivalója számunkra:

Egy olyan korban jött létre, amelyben az egyház vezetésébe, és életébe-gyakorlatába, sok világi-formális elem keveredett (a világi hatalom logikája; bizonyos vallási szokások eluralkodása, amelyek mögött kevés volt a hit stb.). A pápai udvar és a hierarchia egy részének feudális-világias mentalitása ellen legalább 100 év óta tiltakozott már sok hívő és teológus, és követelték az egyház megreformálását, az evangélium alapján.

A reformáció is az egyház megreformálását követelte: A kor egyházában is eluralkodó világias mentalitással szemben alapvetően Isten és Jézus Krisztus egyedülálló fenségére irányította a figyelmet; valamint a hitre és Isten Igéjére alapozott életre.

Vegyük sorban a fenti pontokat! Mit akartak-akarnak mondani?

1. pont. A kérdés kiéleződésének háttere: A reformáció korában az egyházban háttérbe szorult a Szentírás: a nép gyakorlati életét sokkal inkább az egyházi formák, hagyományok irányították. A nemzeti nyelvű Biblia hiány volt, nem jutott el a néphez. A szentmisében is általában latinul olvasták. A prédikációk egy része nem a Szentírásra alapozott, hanem a korabeli egyházi felfogást, erkölcsi magatartást közvetítette. – A reformáció a Szent-

írás központi helyre tételéért küzdött. Életünket Isten Igéjének kell irányítania.

Ma minden keresztény egyház vallja, hogy hitünk legfőbb alapja a Szentírás. – De igaz, hogy mi katolikusok az újabb korban kezdtük el igazán minden nap forgatni, életünké válni napjainkban. És ma sem mindenütt. E téren sokat tanulhatunk protestáns testvéreinktől.

S ha a reformáció elutasította, hogy az egyházi hagyományt a Szentírás mellé állítsuk, ez sem érthetetlen a kor viszonyait szemlélve: Hiszen olykor úgy tűnt, hogy egyes egyházi emberek, szónokok, lelkipásztorok nagyobb szerepet tulajdonítanak bizonyos egyházi hagyományoknak, mint magának a Szentírásnak.

A helyes katolikus tanítás szerint is hitünk alapja a Szentírás. De hozzáfűzzük, hogy a Szentírást, illetve Jézus tanítását is jobban megértjük, ha megvizsgáljuk, hogy az egyház „*hagyományában*”, azaz történelme folyamán (főleg az apostoli korban, amely még nagyon közel állt Jézushoz és apostolaihoz, de később is) hogyan értelmezte a Szentírás egy-egy gondolatát (pl. az Eukarisztiára, a szentségekre, az egyházi előljárókra, a pápára, papságra stb. vonatkozókat), illetve hogyan valósította meg életében a szentírási irányelveket. (A reformátorok is tisztelettel tekintenek az első másfél évezred egyháztanítóira! Saját – kálvini vagy lutheri – *hagyományaikat* is tisztelik, s többnyire ezek alapján értelmezik magát a Szentírást is.)

2.–3. pont. Hogyan jöhetett létre a kegyelem és a tettek, illetve a hit és a tettek kiélezéséről szóló vita? – A re-

formáció korában (és ma is!) sok keresztényben élt, él az a téves meggyőződés, amely valaha a farizeusok tévedése is volt: ha én betartok bizonyos vallási vagy akár szentírási előírásokat, ezekkel a **tettekkel** eleve *kiérdemlem Isten kegyelmét*. Ha eljárók templomba, misére, ha gyónok, áldozok, ha némi pénzt adok a szegényeknek stb., akkor már jó vagyok, és Isten előtt tetsző.

– A reformáció élesen támadt a **formális szentség-felfogás** ellen. A szentségek – mondták – csak a *hívő* számára közölnek kegyelmet! Ezt a katolikus egyház mindig vallotta, de bizony voltak korok – s ma is gyakran előfordul –, hogy sokan valami kegyelmi varázslatnak képzelik a szentségeket (amely az egyház erejéből, a rítus erejéből létrejön); és jönnek keresztkedni, áldozni, bér-málkozni, anélkül hogy igazán hittel akarnák átadni Krisztusnak életüket! – Ebből a nézőpontból is egy új előrelépés nálunk a *katekumenátus* –, amely érett hitet és komoly felkészülést kíván a szentségek vétele előtt. (Megjegyezhetjük, hogy a szentségeknek csupán szokásból – hit nélkül – való felvétele ma a katolikusokhoz hasonlóan komoly problémát jelent a protestáns egyházakban is.)

– Nekünk mai katolikusoknak mindenképp jó elgondolkoznunk azon, hányszor jelentkezik az a veszély életünkben: hogy csak megszokásból, és igazi **hit** nélkül „hajtunk végre” ún. vallásos tetteket!

– A reformáció évtizedeiben jelent meg – témánkkal kapcsolatban – még a „**búcsúk**” kérdése. Az egyház tanítása szerint „búcsúban” csak az részesül, aki *hittel* Isten felé fordult, majd ebből a hitből fakadóan valamilyen jót

teszt (pl. jó célokra pénzt ad). De éppen egyes Németországban búcsút hirdető szónokok egyoldalúan a *tettek*re (a Szent Péter-bazilikára adandó pénzre) helyezték a hangsúlyt. Úgy tűnt azt mondják: ha befizetsz egy bizonyos pénzt (ez egy tett!), akkor kegyelemben, megigazulásban részesülsz – akár hit nélkül is. – Jézus szenvedélyesen elutasította a farizeusi magatartást – amely saját tettei által remélt megigazulni (Szent Pál a Rómaiakhoz írt levélben elutasította az ottani zsidó-keresztények „tettekben” bizakodó elképzelését), erre hivatkozva Luther is szenvedéllyel támadt az ellen az elképzelés ellen, hogy a hit nélküli tettek kegyelmet közvetíthetnének.

– Valójában: a katolikus egyház (a gyakorlatban, sajnálatosan jelentkező torzulások közepette is) mindig vallotta, hogy az ember *csak Krisztus megváltó kegyelméből* üdvözl. S a keresztény ember „megigazulásának” útja, hogy *hittel* fordul Krisztus felé: és átadja neki életét. – A katolikus egyház – a Szentírás szellemében – emellett azt is vallja, hogy jó cselekedeteinknek szükségképpen következniük kell hitünkből (a tettekkel „termünk gyümölcsöt Istennek” Róm 7,4), és a tettek megerősítik hitünket („aki szeretetben él, az Istenben él” 1 Jn 4,16; Jn 14,21). Jézus mondja, hogy a hitből fakadó tettek pótolhatatlanok: „Aki hallgatja tanításomat, és *tettek*re nem váltja, hasonlít az ostoba emberhez, aki házát homokra építette” (Mt 7, 26). „Isten megfizet kinek-kinek *tettei* szerint... Békeség mindannak, aki jót *teszt*” – mondja Pál (Róm 2,6.10.) – „Legyetek *megvalósítói* az igének, ne csak hallgatói... A hit, ha nincsenek *cselekedetei*, önmagában

holt” (Jak 1,22; 2,17). S az utolsó ítéleten Isten kifejezetten szeretet-tetteink alapján fog megítélni minket: „Amit egynek tettetek legkisebb testvéreim közül...” (Mt 25,40).

Az ökumené nagy lépése, hogy – ahogyan a legújabb *augsburgi nyilatkozatban* (1999. október) katolikusok és lutheránusok közösen megfogalmazták – a tettek és a megigazulás kérdésében ma *nincs lényegbevágó különbség* közöttünk: A *katolikusok* is vallják, hogy Isten kegyelme elsődleges az üdvösséghez (a megigazuláshoz), de hozzátesszik, hogy a megigazulásra való felkészülésben, illetve annak elfogadásában az egyén is közreműködhet tetteivel; ugyan nem saját érdeméből, hanem Krisztus megváltó kegyelméből. – A *lutheránusok* inkább azt hangsúlyozzák, hogy az ember teljességgel befogadóként (passzívan) áll a megigazulással szemben, illetve a kegyelem – amit a megigazulásban kapunk – teljes, és nem növelhető; de hozzátesszik: a megigazulásnak gyümölcsöket kell teremnie a szeretet tetteiben, illetve a jó tettek által növekedhet a kegyelem működése életünkben.

4. pont. – A reformáció ellenérzését váltotta ki az, ami bizonyos egyoldalú vallásosságban valóban jelentkezett, hogy egyes papok, hívők olyan jelentőséget tulajdonítottak Szűz Máriának vagy a szenteknek, hogy ezzel Krisztus egyedülálló megváltó művét elhomályosították: hogy a szenteket, s főleg a Szent Szület, szinte Krisztussal vagy Istennel egy szintre helyezték. – Krisztus az egyetlen Megváltó! – mondja a reformáció. S a tiszta katolikus hit ugyanezt vallja.

De itt utalnunk kell egy nem lényegtelen szemléletbeli különbségre: hogy a katolikus teológia nagyobb optimizmussal tekint a megváltott, megigazult emberre, mint a protestantizmus. A reformáció Istennek és a megváltásnak egyedülálló szerepét azzal kívánta hangsúlyozni, hogy erősen aláhúzta a bűnbe esett ember teljes tehetetlenségét. A katolikus egyház viszont kezdettől hiszi, hogy Krisztus bekapcsolja a hívőt saját életébe, s részt ad neki – egyedül az ő érdemei alapján – a megváltás művének folytatásában. Ezért tudjuk hinni, hogy Mária, a szentek és mi magunk is „kiegészíthetjük testünkben, ami hiányzik Krisztus szenvedéséből” – ahogyan ezt a Szentírás (Kol 1,24; vö. 1 Kor 12,26k) mondja.

A szentekre és Máriára tehát úgy tekintünk, mint akik testvéreink Krisztusban, s hasonló módon közbenjáróink és imádkozhatnak értünk, ahogyan egymásért is imádkozhatunk, egymásért is ajánlhatunk fel szenvedéseket, s ezzel egymást is közelebb vihetjük az üdvösséghez. – De ez nem a saját tetteink erejéből történik, hanem Krisztus kegyelméből.

5. pont. – A reformáció korában, az egyházban több olyan torzulás volt, amely a protestantizmus egyházképét meghatározta.

A kor egyházának különös sebe volt, hogy a pápa, a főpapok gyakran inkább világi hatalmasságok, földesurak voltak, mint Krisztus emberei (erről szoltunk az előzőkben). Ez érthetőbbé teszi a reformátorok szembe fordulását az egyház korabeli hierarchikus rendjével.

– Persze láttunk olyan példákat, mint Szent Ferencét vagy más szentekét, akik az egyházi előjárók mindezen emberi nyomorúságai ellenére is benne maradtak az egyházban, belülről kezdtek annak megújításához, s működtek közre maguknak az előjáróknak megújulásán is. A katolikusok ma is ezt a magatartást tartják igazán krisztusinak és előrevivőnek! A reformációnak, illetve az egyházi reform követelésének egyik előfutára, Luther barátja, Rotterdami Eraszmus is óvta Luthert, hogy – bár sok kritikája jogos – ne okozon szakadást az egyházban, s ne ejtsen sebet a kereszténység testén.

A reformáció szembeszegülés volt a középkori, feudális vonásokat hordozó egyházzal is. A protestáns egyházképében súlyt kap minden keresztény *személyes* küldetése és kapcsolata Istennel. Ezt azóta a katolikus teológia is korról korra új módon tanítja: különösen lényeges fordulatot tett a II. Vatikáni Zsinat azzal, hogy központi helyre tette az Isten Népe gondolatot és a hívek általános tapasztalatát.

– A középkor teológiájában viszont kevésbé volt jelen a *Szentháromság titka*, mint amely minden emberi közösségnek, s elsősorban az egyházi közösségnek a modellje. S ez tükröződik a reformáció egyházainak *individuálisabb* látásmódjában. A mai katolikus egyházszemléletet – az egyház közösségéről és egységről vallott szemléletet – viszont (amint Szent János vagy Szent Pál apostolét!) nagymértékben ez a titok (a közösség, a kommunió, a Szentháromság titka) határozza meg.

A reformáció szembeszállt a „klerikalizmus” (papközpontúság) minden formájával: A reformáció korában valóban gyakran úgy tűnt, hogy a hívő csak a pap által juthat a kegyelemhez: a szentségekben; illetve, hogy a pap általi szentség-kiszolgáltatás a kegyelem egyetlen útja (pl. a gyónásban). – Ma a katolikus egyház tanítja,

hogy bár a szentségek (amelyeket többnyire a felszentelt papok szolgáltathatnak ki) fontos kegyelmet közvetítő jelek, de a hívők személyes hite az, ami elsősorban a megigazulásra – a kegyelmi életre – vezeti őket, s a szentségek „csupán” a hit isteni megerősítései. (Ezért ma valljuk, hogy pl. az elváltak, akik nem járulhatnak ugyan gyónáshoz, áldozáshoz, bűnbánatuk által kiengesztelődhetnek Istennel, s ha a szeretet útját járják, élhetnek Isten kegyelmében!)

A reformáció tehát, a korabeli pápaság és papság hibáit, és az egyház intézményesüléséből fakadó egyoldalúságokat látva, utasította el a lényegét is: hogy Jézus Péterre és apostolaira (s annak utódaira) bízta az egyház vezetését, összefogását.

6 pont. – A reformáció élesen támadta a katolikus szentmisét. – Ezt is jelentős mértékben magyarázzák a korabeli egyházban megjelent visszaesések: A szentmise latinul folyt, a hívek kevéssé kapcsolódtak bele abba (gyakran más jámborsági gyakorlatokat végeztek, szentolvasót imádkoztak alatta); a két szín alatti áldozás teljesen háttérbe szorult; a „mise-mondatás” szélsőséges formákat öltött: voltak papok, akiknek nem volt más feladatuk, mint pénzért mondatott misék „elvégezése” (így a mise lényeges elemei sikkadtak el) stb.

A reformáció – születésének történelmi adottságaiból következően is – óvakodik minden formalizmustól, intézményesüléstől: mindentől, ami Isten és Krisztus fenségét meghamisítaná. A vallástörténelem folyamán – már a zsidókkal kezdődően – újra és újra felmerült a (nem jogtalan) félelem pl. a képektől, szobroktól: ne-

hogy valaki bálvánnyá tegye azokat, isteni erőt tulajdonítson nekik. Hasonlóan nem jogtalan a reformáció félelme a „szent formáktól, jelektől” (a katolikus talajon nem ismeretlen, és tévesen egyoldalú „dologi” szentségfelfogástól), amelyekről valaki azt hihetné, hogy e formák (illetve maguk a szentségek) olyan „dolgok”, amelyeket az egyház birtokol, s melyek hit nélkül is hatnak.

– Az egyház mindig tanította, hogy a *szentségek a hit szentségei*. De a lelkipásztori gyakorlat sokszor eltért ettől az elvtől. Ma a katolikus lelkipásztorkodás is küzd azért, hogy szentségeket igaz hittel vegyék és ne formalizmusból! S küzd azért, hogy pl. a szentmise formái a hitet és a lényegét fejezzék ki és szolgálják.

Kálvin kritikáját különösen az a szerencsétlen megfogalmazás vívta ki: hogy a szentmisében „megisméltódik” Krisztus keresztdozata. Erre vonatkozóan mondta Kálvin (s ez áll a ma is használt „heidelbergi hitvallásban”): hogy „a szentmise átkos bálványimádás”. Valójában már a Trentói Zsinat tisztázta, hogy Jézusnak csak egyetlen áldozata van, és a szentmisében titokzatosan az Ő áldozata jelenik meg, ebben részesedünk. (A katolikusok e hitükben a Szentírásra hivatkoznak! Jézus az utolsó vacsorán ezt mondta: „Ez az én testem, amelyet *értetek adok*, ez az én vérem, amelyet *értetek ontok!*” Lk 22,19. Valahányszor ezt teszitek, az Úr *halálát* hirdetitek, amíg el nem jön. 1 Kor 11,26)

Örömmel látjuk, hogy protestáns testvéreink is hiszik, hogy az úrvacsora emlékeztet bennünket Krisztus végtelen szeretetére, s hogy általa lelkileg, vagy a vétel pillanatában valóságosan is egyesülhetünk Jézussal. *Mi még többet merünk hinni*: Hogy a szentmisében valóságosan

megjelenik az a Jézus, aki meghalt és feltámadt értünk (azaz megjelenik halálának és feltámadásának = áldozatának valósága). Továbbá hitünk szerint szeretete addig megy, hogy megtesz még egy lehetetlennek tűnő lépést: nemcsak kenyérré, táplálékká válik számunkra, hanem ebben a kenyérben köztünk is marad, az oltárainkon megőrzött Eukarisztiában. Azt viszont mi is valljuk, hogy ez az isteni kenyér és bor csak azok számára lesz éltető táplálék, akik *hittel* veszik azt (vö. 1 Kor 11,27-30).

• *A fenti összehasonlítással kapcsolatban még meg kell jegyeznünk:*

A protestáns gyermekek, fiatalok a fent vázolt különbségeket tanulják a hittanórákon; noha e szembeállítások a reformáció korában fogalmazódtak meg, a katolikusok körében fellelhető szélsőségekkel szemben, a szélsőségeket kiélező viták hevében!

E megfogalmazások kritikus pontja az is, hogy

– az átlag katolikus hívő ma e szembeállítások több tételéről kevésbé érti, hogy ezek mit jelentenek, mert az alapfokú katolikus hitoktatás kevés időt fordít arra, hogy ilyen – a katolikus teológia és gyakorlat szempontjából már részben túlhaladott – kérdésekkel foglalkozzon;

– amit pedig az átlag protestáns gondol ezek alapján a katolikusokról, az csak nagyon részlegesen felel meg a katolikus egyház jelen hitének, illetve a kérdések árnyaltságának.

– A mondottakkal kapcsolatban tudnunk kell arról, amire nemzetközi vallásszociológiai kutatások is rámutatnak, hogy a katolikus egyház és hittankönyvei – a mai napig – kevesebb gondot

fordítanak a katolicizmus ellen felhozott vádak tisztázására, mint amilyen tudatossággal törekedtek a protestáns egyházak, s még inkább egyes kis egyházak és hittankönyveik, a katolikus egyház negatívumainak gyakran sarkított bemutatására. – A gyakorlatban ezt az a katolikus tapasztalja meg, aki egy hitében képzett protestánsval kapcsolatba kerül: mert rövidesen felfedezi, hogy az sok érvet tanult a katolikus egyház ellen, míg ő – a katolikus hittankönyvekből, illetve az ígehirdetésből – inkább azokat az adatokat ismeri a protestantizmusról, amelyek a köztünk levő párbeszédet szolgálják. – Persze az igazsághoz tartozik, hogy az ellenreformáció írásoktól kezdve az újabb korig, azért a katolikus *oldalon sem hiányoztak* súlyosan egyoldalú szemléletek, előítéletek, megfogalmazások a reformáció egyházaival szemben, s a köztudatban ez ma is megtalálható.

Annál nagyobb örömmel láthatjuk, hogy az egyoldalúságok eltüntetésére ma mind a protestáns, mint a katolikus egyházban megvan a törekvés, pl. azáltal is, hogy hittankönyveinkben realisabb képet fessünk egymásról. E folyamatnak azonban még csak a kezdetén vagyunk. Ma ezért különösen is szükség van a „nép ökumenizmusára”, a plébániai-közösségi szinten való ökumenikus kapcsolatokra, amelyek által – a személyes kapcsolatokban – csökkenhetnek-tisztázódhatnak a teológiai vagy történelmi előítéletek.

Számos teológiai kérdés van még, amelyek elválasztanak bennünket (pl. a papszentelés, a pápa fősege, az Eukarisztia értelmezése). Fontos tehát, hogy az ökumenikus teológiai párbeszéd haladjon előre. De az egységnek már most van egy nagy lehetősége, ami csak rajtunk, egymás iránti szeretetünkön múlik: Ha *mi, katolikusok tanúságot teszünk arról, hogy Jézusra és az Ő Igéjére akarjuk építeni életünket, s ha egyúttal felfedez-*

zük, hogy sok más keresztény egyházi közösséghez tartozó ismerősiünk ugyancsak Jézusnak akarja átadni magát, és Isten Igéjére építi életét, akkor a legfontosabban – Jézusban és az Igében – már most megélhetjük azt az egységét, amelyre Jézus hívott bennünket. – Saját hibáink megvallása és egymás szépségeinek felfedezése közelebb visznek minket ehhez a célhoz.

✧ *Az egyházak történelmi feszültségeiről és háborúiról*

A keresztény egyházak között számos feszültség, háborúskodás, keresztényietlen magatartás jelent meg a történelem folyamán. Ezek elemzésére nincs módunk. De amint jogos a katolikusok bocsánatkérése az egyházuk tagjai által elkövetett bűnök miatt, úgy tudnunk kell, hogy e bűnök nagymértékben kölcsönösek voltak.

Vegyük a reformációt követő vallásháborúk példáját. A róluk szóló híradásokban – amint a többi ehhez hasonlóban – fellelhetők bizonyos egyoldalúságok. Ti. egyes egyházak gyakran, mind saját tagjaiknak (a hitoktatásban), mind a világnak, csak saját sérelmeiket panaszolják fel. Hazánkban az irodalom közvetítése által közismert pl. a 40 református prédikátor esete, akiket gályarabságra küldtek. Az igazsághoz tartozik, hogy az összes egyházak súlyosan vétettek e korban egymás ellen: és a katolikusoknak is volt több vértanúja – nemcsak a kassai vértanú – , akik protestáns vérengzéseknek estek áldozatául.

A vallások közti háborúskodások eseményei közül minden egyháznak lehet felrónivalója a többivel szem-

ben. – A keresztények közötti párbeszédet és az igazságot azonban inkább az szolgálja, ha felfedezzük saját hibáinkat, a másik egyház vétkeivel szemben pedig ugyanolyan megértéssel viseltetünk, amilyen megértést mi kérünk másoktól saját eleink vétkeinek megítélésében.

A zsidókérdés

A pápa szolgálata során több ízben is bocsánatot kért a zsidóságtól mindazért, amivel a katolikus egyház tagjai hozzájárultak a történelem folyamán az antiszemitizmushoz, illetve mindazon esetekért, amikor keresztények nem a krisztusi testvériség szellemében cselekedtek az Ószövetség népével szemben.

A pápa bocsánatkérése a zsidóság és a kereszténység kapcsolatának 2000 évére vonatkozik. E kapcsolatot tekintve itt is meg kell állapítani, hogy a kereszténység a maga társadalmi megjelenésében nem egy kérdésben átvette kora *nem keresztény* szemléletét. A kor elve ez volt: „egy nép (egy uralkodó), egy vallás.” Aki nem követi a nép (igaz) vallását, azt egyrészt a lehetséges eszközökkel ösztökélni kell arra, vagy ha ez nem sikerül, akkor legfeljebb másodrendű polgárként létezhet. (Ez a gondolat élt a reformáció korában is, az „akié a föld, azé a vallás” elvben. S az „egy nép, egy vallás” elvből következő vallási türelmetlenség ma is sújtja a keresztényeket, pl. általában az iszlám országokban, és – bár mérsékeltebb formában – a nem ortodoxokat Oroszországban.)

Már Nagy Konstantin, majd Jusztinus császár ennek az elvnek megfelelően határozta meg a zsidó vallást követők helyzetét a kereszténnyé lett Római Birodalomban, s a kereszténnyé váló európai népek, államok átvették ezt a gyakorlatot. Így a zsidók bizonyos

tisztségeket nem vállalhattak, számukra elkülönített helyen kellett lakniuk stb. Ilyen körülmények között a zsidóság egyes időszakokban békésen élhetett, máskor üldözéseknek volt kitéve. A zsidóellenességet koronként felszította, a „Krisztus-gyilkosság” vádja is. Máskor viszont (ez is a kép teljességéhez tartozik) a magas kamatra adott kölcsönök voltak az üldözések kiváltói; a zsidók ui. sok országban jogot kaptak a kereskedelemre, a pénz kamatra való kölcsönzésére (ami keresztényeknek tilos volt), s így nagy vagyonhoz, befolyáshoz jutottak.

- A náci népiertással kapcsolatban a pápa bocsánatot kért azért, hogy (illetve amennyiben) a keresztények között is megjelenő zsidóellenesség hozzájárult ahhoz a szemlélethez, amely a holokausztot eredményezte, továbbá hogy voltak olyan katolikusok, akik a náciizmus idején nem fordultak szembe a zsidóüldözéssel.

- A fasiszta zsidóüldözéssel kapcsolatban azzal is szokták vádolni az egyházat, hogy egyes országok (elsősorban Németország) *keresztényei és főpapjai nem emelték fel eléggé és időben szavukat* a náciizmus ellen.

- Tény, hogy voltak elsősorban német katolikusok, sőt főpapok is, akik a fasizmus kezdeti idejében kevésbé tartották veszélyesnek Hitlert (akinek tervei akkor még nem voltak annyira nyilvánvalóak), mint a kommunizmust – amelynek a Szovjetunióban megnyilvánult embertelensége, vallás- és népiertása már ismert volt.

- Sajnos az is tény, hogy voltak olyan egyházi vezetők is, akik még akkor sem távolodtak el a fasiszta rendszertől, amikor nyilvánvalóvá kezdett válni annak embertelensége.

– De az is bizonyos, hogy a diktatúrák bukása és a történelmi tragédiák elmúlta után könnyű megállapítani, hogy ott mit kellett volna tenni. Az események közepette élőkől nem jogos olyan látásmódot elvárni, mint amilyenre egy tragédia bekövetkezése után szert teszünk.

Amint a *kommunizmussal* esetenként kollaboráló egyháziakról beszélni akkor lehet, ha szólunk azokról (s ők sokkal többen voltak), akik ellenálltak, illetve akiket üldöztek a kommunizmus vagy a náciizmus alatt.

- Azt mondhatjuk, hogy a fasizmus idején bizonyára *senki nem tett oly sokat a zsidók megmentéséért, mint a katolikusok és egyes keresztény egyházak.*

– Számos európai ország püspökei vagy püspöki karai tiltakoztak a zsidók deportálása ellen, s tiltakozásra szólították fel híveiket.

– A vatikáni és egyházi épületek Európa-szerte *zsidók százezreinek* nyújtottak menedéket, s köszönhatték ezeknek életbenmaradásukat.

– A zsidóság neves képviselőinek egy része kezdettől kifejezi köszönetét ezért a katolikus egyháznak és vezetőinek. A téma egyik neves zsidó szakértője, *Pinchas Lapide* konzul szerint „a katolikus egyház 150 000–400 000 zsidót mentett meg a biztos haláltól”. – *A. Einstein* – aki zsidó származása miatt maga is menekülni kényszerült a fasizmus elől – így nyilatkozott 1946-ban: „Semmilyen különös érdeklődéssel nem voltam a katolikus egyház iránt, de most nagy vonzódást és csodálatot érzek iránta. Mert egyedül az egyháznak volt bátorsága, hogy *szembeszálljon Hitlerrel* és kiálljon az igazság és szabadság mellett.”

– A katolikusok szemléletét jelzi, hogy Németországnak azokon a településein, ahol a katolikusok aránya meghaladta a 60%-ot, a náci párt a szavazások alkalmával nem ért el 30%-ot sem.

– Itt idézhetjük, amit Glatz Ferenc könyve a német egyház antifasizmusáról ír: „A német nemzetiszocializmus a fajelmélet következtében szembekerült a pozitív kereszténységgel. A fasizmust, mint új pogányságot nemcsak a katolikus egyház marasztalta el, hanem a lutheránusok többsége is. XI. Piusz pápa „*Mit brennender Sorge*” kezdetű enciklikájában tételesen is herezisnek (eretnekségnek) nevezte a náci újpogányságot.” Ennek következtében Hitlerék nemcsak a német katolikusok pártját (a Zentrum Pártot) számolták fel, hanem az egyházi intézmények és egyesületek jelentős részét is (A magyarok krónikája, Budapest 1996, 608).

– Előfordul olyan beállítás, amely szerint a katolikus egyházban egy alapvető zsidóellenesség uralkodott volna: Ennek legkézenfekvőbb cáfolata, hogy mennyi *zsidó származású pap és szerzetes* is működött a nácizmus uralomra törésekor is a katolikus egyházban, és hogy hány jeles zsidó személyiség volt a katolikus egyház tagja (vagy tért a katolikus egyházba).

– Nem felejthetjük el azt sem, hogy Hitler több 10 000 *keresztényt internált*, köztük püspököket, papokat, szerzeteseket, világiakat, jelentős részben azért, mert keresztény meggyőződésük alapján felemelték szavukat a népi irtások ellen, és tetteikkel is szembeszegültek azzal. 4000 pap és 400 szerzetesnő halt meg a hitleri táborokban.

• A médiában újra és újra hallunk egy másik vádat: hogy **XII. Piusz pápának** jobban fel kellett volna emelnie hangját a zsidóüldözés ellen. E vád mögött egy hipotézis áll: ha a pápa tiltakozott volna, fékezhetne volna a náci vérengzést. – XII. Piusz helyes politikai látásmódján – s azon a hipotézisen, hogy „mi lett volna, ha” – évtizedekkel az események után lehet vitatkozni.

A pápa a történelmi kutatások szerint – miután számos lépést tett az üldözöttek érdekében, hosszan megszenvedett gondolkodás után úgy látta, hogy nem ad ki tiltakozó körlevelet (bár az elő volt már készítve), mert attól félt, hogy ezzel még nehezebbé tenné a náciizmus alatt élő egyházaknak és az egy ideig még kímélt kikeresztelkedett zsidóknak (illetve a zsidó papoknak és szerzeteseknek) a helyzetét. A Holland Püspöki Kar náciellenes körlevelére válaszul Hitler a zsidó származású szerzeteseket is koncentrációs táborba hurcolta.

De a tények beszélnek arról, hogy a pápa mi mindent tett a zsidók védelmében.

– A vatikáni nunciusok (a pápa „nagykövetei”) pl. „menlevelet” adtak a zsidóknak. A szerzetesházak és egyházi intézmények (kórházak, szemináriumok) Rómában és Európa országaiban a pápa szándékának megfelelően (létük kockáztatásával) befogadták, és hamis papírokkal bújttatták a zsidókat. Amíg az védelmet jelentett, hogy valaki meg van keresztelve, a papság keresztlevelet adott nekik. A klauzúrás női rendek is engedélyt kaptak, hogy kolostoraikba, ahová férfi nem léphet be, most menekült zsidó férfiakat bújttassanak stb.

– Hogy a pápát ismerő zsidók hogyan ítélték meg magatartását, jelzi, hogy Isak Zolli (†1956), aki a zsidó-

üldözés éveiben volt *Róma főrabbi*a, a *világháború után katolikus hitre tért*, majd követte őt felesége és leánya. – Amikor pl. a németek 50 kg aranyat követeltek a római zsidóságtól szabadon hagyásuk feltételeként, és azok csak 35 kg-ot tudtak összegyűjteni a határidőre, Zolli főrabbi a pápától kapta meg a hiányzó 15 kg-ot. Zollit később egy katolikus házaspár mentette meg az elhurcolástól. A keresztségben az Eugenio nevet vette fel, XII. Piusz (Eugenio Pacelli) iránti tisztelete jeleként. (Vö. F. Lelotte, A XX. század konvertitái II. Ecclesia 1986.)

- A magyar média többször vádolta leegyszerűsítve *antiszemitizmussal a világháború előtti hazai főpapságot* (köztük pl. Prohászka Ottokárt) azért, mert nem egyhangúan ellenezte a 20-as évek ún. ‘*numerus claususát*’, illetve 1938–39-ben az első és második zsidótörvényeket. Bizonyos, hogy minden faji megkülönböztetés kereszténytelen és elfogadhatatlan. S ezt a jelzett korok főpapsága is vallotta. Amennyiben a korabeli püspökök a jelzett törvényeket nem egyhangúan ellenezték, ebben nem antiszemitizmusuk fejeződött ki.

– Mit is jelentett az 1920-ban elfogadott (és 1928-ban megszüntetett) „*numerus clausus*”? A zsidó vallású állampolgárok jogegyenlőségét sértette (mondjuk a mai szemlélet alapján), ui. kimondta: „az ország területén lakó egyes népfajokhoz és nemzetiségekhez tartozó ifjak arányszáma az (egyetemi) hallgatók között lehetőleg érje el az illető népfaj vagy nemzetiség országos arányszámát”. A törvény háttere – amint Glatz Ferenc kötete is írja –, hogy a zsidó egyetemi hallgatók aránya hazánkban

egyedekben 40-45%-át tette ki az orvosi vagy műszaki karok hallgatóinak, miközben az ország népességének 5,1%-a volt zsidó. (A zsidó egyetemi hallgatók aránya a „*numerus clausus*” éveiben is 10% körül volt.) (I. m. 575)

– Hasonlóan, amikor az 1. és 2. zsidótörvény „korlátozta a zsidók gazdasági és közéleti térfoglalását”, s kimondta, hogy „a sajtó-, ügyvédi, mérnöki és orvosi kamara tagjainak, az üzleti és kereskedelmi alkalmazottaknak legfőbb 20%-a lehet zsidó”, ennek háttérben az állt, hogy a zsidóság magas arányban foglalta el a polgári állásokat: pl. az ügyvédek 49%-a, a gyártulajdonosok és bérlők 50%-a, igazgatóinak 41%-a, a kereskedelemben önállóak 45%-a, a tisztviselők 52%-a vallotta magát izraelitának. (I. m. 614, 608)

– A zsidóság társadalmi helyzetének, térfoglalásának ilyen alakulása kapcsolatos a nép képességeivel és történelmi adottságaival, valamint alkalmasint azokkal a korlátozásokkal is, amelyeket egyes korokban körük állítottak. A magyar zsidóság kétségkívül szerves részét képezte a magyar nép és gazdaság fejlődéstörténetének. De a történelmi körülmények által is meghatározott fejlődés nemegyszer feszültségek forrásává vált (vö. I. m. 608, 565). A zsidótörvények korában az okozott feszültségeket, hogy egyes szférákban zsidó-faji alapon erős összefonódások jöttek létre, amelynek következtében a nem zsidó származású fiatalok nehezen jutottak be bizonyos egyetemekre vagy állásokba. Ilyen körülmények között is súlyos kérdéseket vet fel, s az emberi jogok mai szemléletével össze nem egyeztethető, ha egy fajra vonatkozó globális megkülönböztetés születik. ám az ítél-

letek egyoldalúságát jelzi, ha a fenti témában magyarázat nélkül rásütik egyházi vezetőkre vagy másokra az „antisemitizmus” egyértelműen negatív jelzőjét.

A zsidók elhurcolása ellen viszont püspökeink tiltakoztak.

– Serédi bíboros, esztergomi érsek (a felsőház tagja) nem volt hajlandó részt venni a nyilas Szálasi nemzetvezetővé választásán. Később tiltakozásokkal, tárgyalásokkal próbálta enyhíteni a terrort.

– Több püspökünk kezdettől, mások némi késéssel, támogatták a katolikus mozgalmak, papok és szerzetesek munkáját a náciizmus üldözötteinek megmentése érdekében. A hazai szerzetesházak kb. 10 000 üldözöttet rejtettek, s ezek többségét sikerült megmenteniük a haláltól. (Nemcsak a híres zsidó származású operaénekes Székely Mihály, hanem pl. a kommunista Schönherz Zoltán is élvezte egyházi épületek védelmét.) Így érthető, hogy a nyilasok Magyarországon is több mint 80 egyházi személyt deportáltak, zártak be, s többet közülük meggyilkoltak.

– A fasizmus idején az *ellenállási mozgalomnak* több ezer keresztény résztvevője volt Magyarországon is.

– Már az 1938-as budapesti eukarisztikus világkongresszust – amelyen a pápai követ Pacelli bíboros, a későbbi XII. Piusz pápa volt – a szakértők úgy értékelték, mint amely tiltakozás volt a náciizmus előretörésével szemben. Hitler meg is akadályozta, hogy németek részt vegyenek rajta! (Vö. Glatz F., I. m. 611)

- Egyes egyházellenes írások eljutnak addig, hogy a kereszténységben a történelem folyamán megjelent zsidóellenességet teszik felelőssé azért, hogy a náciizmus gyökeret verhetett Európában. – Amint láttuk, sajnós a „keresztény Európában” valóban évszázadokon át élt egy fenntartás, olykor ellenszenv a zsidókkal szemben.

A történészek viszont az antiszemitizmus keletkezésének magyarázatakor több szempontra is rámutatnak, amelyek esetenként nem elsősorban vallásiak voltak:

- Egy tehetséges, gyakran pénzügyi vagy politikai hatalomra szert tevő, és tagjai között olykor akarva-akaratlan érdekszövetséget létrehozó csoporttal szemben könnyen alakul ki ellenszenv.

- A magyar történelemben is – miközben a zsidó valószínű polgárok sok helyen megkülönböztetés nélkül a magyar nép tagjaként éltek a társadalomban – különböző események rontották a zsidóságról kialakított képet az újabb korban. Pl. hogy a számos embertelenséget és gyilkosságot végrehajtó Tanácsköztársaság idején a radikális és szociáldemokrata vezetők jelentős része, és a népbiztosoknak mintegy 60%-a zsidó volt; hasonlóan zsidó volt a legvéresebb rákosista kommunizmus felső és középvezetőinek is nagy része (vö. Glatz F., I. m. 565; A kommunizmus fekete könyve 445-446). Bár az igazsághoz tartozik az is, hogy a zsidóságnak a kommunista pártban (és elődeiben) való nagy arányú szerepvállalása jelentős mértékben összefüggött e nép történeti adottságaival, illetve a vele szemben táplált ellenszenvvel is. (Vö. Szabó R., A kommunista párt és a zsidóság, Budapest 1995)

– A témával kapcsolatban jó tudnunk: Magyarországon hívő zsidó vezetők is kértek már bocsánatot azért, hogy sok zsidó származású egyén vállalt vezető szerepet a kommunizmus gyilkos, ateista rendszerében; de hangsúlyozták, hogy ezek a zsidóság töredékét alkották, és „minden egyes zsidó származású kommunistával szemben legalább 1000 zsidó vallású magyar állampolgár áll”. (Vö. Glatz F., I. m. 565)

• Ma mindenképp örömmel láthatjuk, hogy hazánkban is és világszerte új kezdeményezések mozdítják elő zsidók és keresztények párbeszédét. – Lehetetlen, hogy a keresztények magukénak ne érezzék II. János Pál imáját: „Fájlaljuk mindazok magatartását, akik a történelem folyamán fájdalmat okoztak e gyermekeidnek, és elkötelezzük magunkat a hiteles testvériségre a szövetség népével.”

A legújabb kori egyházi vezetők méltatlansága – kollaboráció a kommunistákkal

Voltak magyar egyházi vezetők, akik bocsánatot kértek azért, mert a kommunista rendszer alatt az egyházi vezetés többször nem tudott hős és tanúságtevő lenni; bocsánatot kértek a magyar néptől, illetve azoktól a papoktól, szerzetesektől és világiaktól, akiket a kommunista rendszer súlyosan üldözött, s akiknek védelmében az egyházi vezetés nem merte felemelni szavát. (Más egyházi vezetők azért tartózkodtak e bocsánatkéréstől, mert a kérdést – amint e sorok is jelzik – túlságosan összetettnek tartják.)

Szóljunk most erről a ma gyakran emlegetett vádról: hogy a kommunista kor sok hazai egyházi vezetője együttműködött az elnyomó rendszerrel; sőt – ezt is mondják – , voltak köztük „titkos ügynökök”.

Mit jelentenek tulajdonképpen ezek a vádak?

✧ *A békepapság és együttműködés a „rendszerrel”*

Tény, hogy Magyarországon voltak papok, akik a szocializmus ideje alatt együttműködtek a kommunista állammal. Az együttműködő papokat röviden „békepapoknak” hívták.

A *békepapi csoport* létrehozásával az állam célja az volt, hogy megossza a katolikus egyház egységét, s a papok egy csoportját a maga pártjára állítsa (illetve – a katolikus egyház vonatkozásában – megkísérelje a magyar egyháznak a pápával való egységét megbontani). A békepapságról több könyvet, tanulmányt írtak, nem lehet röviden és egységesen véleményt alkotni e jelenségről. Egy olyan rendszerben keletkezett, amely gyilkos és embertelen eszközökkel az egyház megsemmisítésére tört (amely koncepció s perekekkel börtönbe zárt, megölt, megkínzott püspököket, papokat, keresztényeket stb.). A békepapok egy része (ha leegyszerűsítve be akarjuk mutatni őket) személyében, papságában sérült ember volt, aki félelemből vagy érdekből vállalta a közreműködést a rendszerrel. Más részük jóindulatú ember volt: ők azt remélték, hogy a kommunistákkal való párbeszéd által menthetik az egyházat, növelhetik a lelkipásztori lehetőségeket. – Abban is lényegi különbséget kell tenni köz-

tük: hogy voltak, akik ártottak az egyháznak, mások semlegesek voltak vagy inkább segítettek embertársaiknak.

A püspökök helyzete és magatartása a kommunizmus különböző korszakaiban más és más volt. De általánosságban gyakran elhangzik ellenük is a vád, hogy túlzottan lojálisak voltak a rendszerrel szemben, s számos esetben inkább amellet szoltak (pl. körleveleket adtak ki a termelőszövetkezetek érdekében vagy a kommunizmus különböző ünnepei alkalmával), minthogy felemelték volna szavukat a rendszer embertelensége vagy egyházüldözése ellen. – A püspökök helyzetéről is csak akkor szólhatunk jogosan, ha ismerjük azt az embertelen nyomást, amelynek ki voltak téve, a letartóztatásokat és kínzásokat, amelyekben többen az 50-es évek főpásztorai és vezető papjai közül átmentek, s a fenyegetéseket (amely az 50-es években tényeket jelentett: hogy munkatársaikat börtönbe zárták, a szerzeteseket elhurcolták), amelyekkel „sakkban tartották” őket. (A korról és a kommunizmus elnyomásának embertelenségéről képet ad pl. Mindszenti bíboros, világszerte híressé vált emlékirataiban.)

✧ *A 3/3-as ügynökség vádja*

A kommunista rendszerrel való kompromisszumok kötésén túl, a 90-es évek közepén egyszer csak egy új vád is felmerült a médiában: amely szerint sok egyházi vezető a rendszer „titkos ügynöke” volt, s közülük néhányan ma is vezető tisztséget töltenek be. (Olyan vádak is elhangzottak – ezen állítással kapcsolatban –, hogy a nagy egyházak voltak a Kádár-rendszer utolsó támaszai.)

- Mit akar egyáltalán jelenteni a vád, hogy számos egyházi ember vagy vezető „3/3-as ügynök” volt?

Fényt derít a kérdésre egy vallomás, amelyet Keresztes Sándor, az Antall-kormány vatikáni nagykövete tett a Kossuth rádióban (2000. VIII. 26. – vö. Observer RTV hírfigyelés). Őt is eltiltották a politikai tevékenységtől, mert úgymond: „érintett az ügynök-törvény alapján, vagyis besúgó volt”.

Keresztes Sándor elmondta: Az 56-os forradalom után börtönbe zárták. A börtönben, 1957-ben felajánlották neki, hogy amennyiben hajlandó együttműködni a hírszerző szolgálattal, esetleg szabadon engednék. Ő visszautasította az ajánlatot. – Ekkor a nyomozótiszt kijelentette: Egy dolgot nem utasíthat vissza: Minden magyar állampolgárnak alkotmányos kötelessége jelenteni, ha tudomására jut valamilyen Népköztársaság elleni szervezkedés. – Erre ő aláírt egy lapot, amelyen ígéretet tett, hogy ha megtudna valamilyen Népköztársaság elleni szervezkedést, ezt jelenti. Mindehhez kapott egy fedőnevet is. – Keresztes Sándor soha senkinek nem ártott, senkiről nem tett terhelő jelentést. De az ügynök törvény alapján mégis 3/3-as ügynöknek számít, mert az 1957-ben kelt (imént idézett) írásos ígérete megtalálható a 3/3-as ügynökök iratai között.

Nem nyilvánvaló, hány egyházi ember elé tettek hasonló papírt, de az egyháznak a kommunizmus alatti 40 évét ismerők tudják, hogy sokak elé.

- Jogos a társadalom igénye, hogy a közéletben ne vegyenek részt olyan emberek, akik egy előző embertelen

rendszerben vezető, illetve aktív szerepet töltöttek be. Ezt a magyar törvények is megkívánják.

A gondolkozó embert azonban meglepi, hogy gyakran olyan pártok tagjai, szimpatizánsai vagy szócsövei részéről hangzik el a kommunista rendszerrel való együttműködés (a titkos ügynökség) vádja az egyházak ellen, amely pártok elődjei (vagy ma is aktív tagjai) maguk voltak az elnyomó kommunista rendszer élcsapata.

Azt is meglepve vehetjük tudomásul, hogy az elmúlt rendszer hivatásos ügynökeinek, olykor embertelen, véres tetteket végrehajtó funkcionáriusainak adatai nagy részben eltűntek (köztudott, hogy az utolsó pillanatban megsemmisítették őket); hogy a politikai fordulat után többen közülük hirtelen nagy vagyonok birtokosaivá lettek, majd ártatlanul megjelenhettek a gazdasági és politikai élet színterén (s őket nem éri vád a média részéről!); s egyszer csak vádlottá válnak azok a nagy egyházak, amelyeket 40 éven át üldöztek.

– Jogos, hogy „ügynöknek” nevezzék azokat, akik a kommunista, elnyomó rendszer kiszolgálói, mások feljelentgetői stb. voltak. (Sajnos minden bizonnyal voltak ilyen meghasonlott lelkű papok is.) De jogtalan ilyen kategóriát alkotni azok számára, akik valamiképp beletényszerültek egy papír aláírásába, a rendszer kiszolgálói azonban soha nem voltak, és soha nem ártottak senkinek. (Tudunk olyan magyar emberekről és papokról is, akik már a pártállam idején elmondták ismerőseiknek, hogy – valamilyen kényszernek engedve – adtak le írásos jelentéseket, de ezeket úgy írták, hogy senkinek ne ártsanak vele, illetve semmilyen adatot nem közöltek, amit a BM

nem tudhatott volna.) – S főleg sátánian igazságtalan ez a vádaskodás (bár a kommunista rendszer logikájának tökéletesen megfelelő) akkor, amikor az igazi bűnösök, akik ténylegesen és olykor véres kézzel funkcionáriusai voltak egy embertelen rendszernek, szabadon tevékenykednek a közéletben (mert esetleg papírjaik eltűntek).

– Példakép számunkra *Mindszenti bíboros*, aki kiállta a hihetetlen kínzásokat a kommunista börtönökben (őt is rendszeresen verték, rugdosták, tudatot torzító injekciókat adtak neki stb.).

– De vajon van-e jogunk elítélni az olyan papi embereket, akik „megadták magukat”; mint pl. Beresztóczy Miklós, aki így vált méltóvá arra, hogy éveken át a kommunista országgyűlés alelnöke legyen? Ő megvallotta, hogy nem volt ereje már elviselni a fizikai kínzásokat, amelyeken a börtönben átment. (Verték, gyalulatlan fenýőfadeszékán csúsztatgatták le, a szálkákkal szemben.)

• Ma már a legtöbb magyar állampolgárnak és sok katolikusként sincs tudomása arról, hogy a **kommunizmus milyen módszerekkel üldözte az egyházat**. Igaz, hogy a kommunista rendszer alkotmánya elméletben biztosította a vallásszabadságot – mert a szabadság látszatát kívánta kelteni a Nyugat felé –, de valójában az egyház szám-talan megszorításnak, koronként véres üldözésnek volt kitéve. A mai kommunista utód-pártok és médiabeli szószólók is szívesen beszélnek úgy az elmúlt rendszer-ről, hogy eltussolják annak vallásüldözéseit. – Ahhoz viszont, hogy némi véleményt alkothassunk az itt felvetett kérdésről, ismernünk kell az egyház helyzetét és üldözöttségét a kommunizmus alatt:

– Hogy hány koncepciót pert folytattak egyházi emberek ellen; hányukat járattak le a sajtóban rágalmakkal,

hamis vádakkal, ily módon lehetetlenné téve munkájukat. – És a sajtóban megjelent nagyszámú rágalmakra az egyháznak nem volt módja válaszolni!

– Hogy hány papot, szerzetest vagy világit zártak börtönbe, pl. ifjúsággal való foglalkozás vádjával, amelyet ekkoriban egyszerűen az „államellenes összeesküvés” kategóriájában soroltak, s ennek megfelelően büntettek! Hogy nem egy fiatalot pedig elküldtek főiskolákról, egyetemekről, mert részt vettek ifjúsági hittanon vagy lelki gyakorlaton. – A kommunizmusnak egyébként egyik első tevékenysége volt, hogy a mintegy milliós taglétszámmal rendelkező katolikus világi egyesületeket (de a többi nem kommunista egyesületeket is) szétverje, vezetőit alaptalan vádakkal börtönbe zárja.

– Hogy a kínzások milyen módszereit használták elsősorban a kommunizmus első évtizedében (az ütlegetől a fogak kiveréséig, a rugdosást olykor az eszméletlenségig, a brutális erőszakot, a hamis vallomások kikényszerítését kínzással vagy tudattorzító injekciókkal stb.).

– Hogy hány keresztény családot deportáltak a Rákosi rendszerben, s üldözték, hátrányos helyzetbe taszították őket iskolákban, munkahelyeken a későbbi évtizedekben is; hányukat bélyegeztek meg „a demokrácia ellenségeként”, csak azért, mert hitvallóan vallásosak voltak; s hogy hány világit zártak börtönbe vagy vertek félholtra, mert az egyháznak vagy egy-egy üldözött papnak vagy szerzetesháznak védelmére kelt.

– Hogy egészen a 90-es fordulatig működött az ún. Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH), amelynek az volt a

feladata, hogy az állam szája íze szerint alakítsa az egyházi életet. (1964-ig a kommunista állam nem engedett katolikus püspököket szentelni, 1964 után is csak olyan papot nevezhetett ki a Vatikán, akihez az ÁEH hozzájárult.)

– Hogy az ÁEH munkáját kiegészítették az ún. „bajszos püspökök”, akik eleinte minden püspök mellett, majd egy-egy politikai megyében irányították az egyház elnyomását, és a püspököknek, illetve a papságnak „kézben tartását”. (A püspök semmilyen komoly döntést nem hozhatott, pl. felelős beosztásba nem helyezhette papjait, csak az ÁEH, illetve a bajszos püspök engedélyével.)

– Hogy az ÁEH a szerzeteseket és a legjobb papokat, ha nem záratta börtönbe, gyakran legalábbis eltiltatta a lelkipásztori munkától, vagy a városokból a legkisebb falvakba helyeztette őket.

– Azt még kevesebben tudják – mert szigorúan titkos volt beszélni róla (államtitok megsértése lett volna a vád) –, hogy az ÁEH-n kívül a Belügyminisztériumnak is külön osztálya foglalkozott egyházi és papi emberekkel: Az egyháziakra specializált titkosrendőrök a papság nem kis részét havonta vagy bizonyos rendszerességgel behívták vagy felkeresték, s hol fenyegetéssel, hol ígéretéssel próbáltak információkat szerezni tőlük, vagy legalább megfélemlíteni őket. (S hogy hány pap menekült külföldre azért, hogy ettől a nyomástól megszabaduljon.)

– E könyvecske szerzője, mint éveken át a papjelöltek nevelője tudja, hogy a katonasághoz behívott kispapokat e korban *kivételesen* felkeresték titkosrendőrök, s ígéretéssel, fenyegetéssel próbálták rávenni őket arra, hogy

tartsanak velük kapcsolatot (vagyis a fenti szóval legyenek „ügynökök”).

- Míg a vádaskodók a kollaborálókról szólnak, ugyanők egyidejűleg alig szólnak arról, pedig mennyire a kép teljességéhez tartozik, hogy hányan vállalták – világiak, papok, szerzetesek, püspökök – az üldöztetést, a deportálást, a súlyos börtönt, a száműzetést, vagy akár a halált, mert nem voltak hajlandók együttműködni az elnyomó rendszerrel, vagy mert egyszerűen végezték keresztény kötelességüket.

Még katolikusok is kevésbé ismerik e több ezer, napjainkban élt, hitvallónk és vértanúnk nevét, történetét. Akárcsak azt,

- hogy *Mindszenti* bíboroson kívül is több püspökünket internálták évekre, évtizedekre a kommunizmus alatt, mint Péteri József váci, Badalik Bertalan veszprémi megyés püspököt;

- hogy *Márton Áron* erdélyi püspök, aki egyházmegyéje és az egész magyarság számára a hit sugárzó példája volt, 6 évet töltött börtönben és 10 évet házi őrizetben;

- hogy *Romzsa Tódor* munkácsi görög katolikus püspököt a szovjethatalom (amint a feltárt okmányokból kiderül) előkészített terv szerint meggyilkoltatta, mert rendíthetetlen hittel védte az egyház egységét, s nem volt hajlandó elszakadni Rómától.

- Mintegy 2500 *papról és szerzetesről* tudunk, akik a történelmi Magyarország területén a náciizmus és a kommunizmus ideje alatt súlyos börtönbüntetést és esetenként embertelen kínzásokat szenvedtek hitükért, illetve

többen azért, mert minden üldözés ellenére megalkuvás nélkül folytatták a rájuk bízottak (fiatalok, családok, csoportok, plébániák) lelkipásztori gondozását. Körülbelül 100-150 azoknak a száma, akiket meggyilkoltak, kivégeztek vagy a koncentrációs táborokban haltak meg; közülük nagyszámban vannak kárpátaljai papok, akiket a szovjethatalom a Gulágra hurcolt. (Hetényi Varga Károly több kötetben összegyűjtötte a papokra-szerzetesekre-világiakra vonatkozó fellelhető anyagot. Ugyane témáról szól: Mészáros I.: Ismeretlen vértanúk c. kötetében, Bp., 2000.)

- Hazánkban arról is többször hallhattunk, hogy az *orosz ortodox egyház* egyes vezetői hogyan működtek együtt a szovjethatalommal. Arról azonban kevesebbet hallunk, hogy a hivatalos orosz becslések szerint a Szovjetunióban 1917 és 41 között 200 000 ortodox papot, szerzetest és több ezer katolikus papot öltek meg, s hogy sokuknak lett volna módja megmentenie életét, ha megalkuszik a rendszerrel.

- Az egész keresztény világ üldöztetését és tanúságtételét illetően jó felidézni itt, hogy a mai adatok szerint a *XX. században* mintegy **hárommillió embert öltek meg azért, mert keresztény** (a kommunizmus, a fasizmus, a latin-amerikai, afrikai vagy iszlám fundamentalista diktatórikus rezsimek alatt). Közülük 12 692 személyt sorolhatunk az „*új vértanúk*” közé, akik – mint *Kolbe atya*, *Romero érsek* vagy a magyarországi *Apor Vilmos* és *Romzsa Tódor* püspökök meg *Salkaházi Sára* – egy odaadott élet megkoronázásaként, teljes tudatossággal haltak meg hitükért, illetve embertársaik védelmében. (A. Riccardi olasz történész professzor írt könyvet, újabb kutatások alapján, e keresztény *holokausztról*: „A vértanúság százada” címmel.)

- Ha a kommunista kor bűneiről joggal beszélünk, ez ***nem jelenti azt, hogy a rendszer minden résztvevőjét, funkcionáriusát jogunk lenne elítélni.*** Hiszen sokan lehettek, akik bizonyára nem látták át a rendszer vétkeit, vagy éppen annak átalakítására törekedtek. Magának a marxizmusnak, illetve a kommunizmusnak *elmélete* számtalan humánus, illetve keresztény elvet tartalmaz: az emberi testvériség, egyenlőség, szabadság ideálját. Bizonyosan sokakat ezek az elvek is vezettek a kommunisták soraiba. – S ha az egyház történelmi tévedésein gondolkodunk, több párhuzam is eszünkbe juthat: Hogy némely kommunista esetleg hasonló meggyőződéssel üldözte a vallásos embereket vagy az egyházat, mint amilyen az egykori inkvizítorok az eretnekeket. Hogy amint a középkori egyháziak egyes – ma elfogadhatatlannak tartott – cselekedeteit menti a történelmi és társadalmi környezet, amelyben meghatározta vagy jóváhagyta tetteiket, ugyanúgy sok kortársunk nyomorúságát is menti ugyanez. A mondottakkal nem hagyunk jóvá egy súlyosan vétkes magatartást vagy ideológiát (s nem tagadjuk, hogy a náciizmus, a kommunizmus stb. bűncselekményeket elkövető funkcionáriusait megilleti a büntetés), de lehetővé válik, hogy ma személyes kapcsolatainkban minden embertársunkra (új) emberként tekintsünk.

- Könyvünk témájának megfelelően meg kell vallanunk, hogy a kommunizmusra gondolva a ***katolikus egyháznak is van bocsánatot kérni valója.*** Először is azért, mert a kommunizmus előtti korokban a felső papság gyakran a hatalom (a földbirtok stb.) oldalán állt. S bár

voltak felelős katolikusok, és katolikus mozgalmak, akik, illetve amelyek érzékenyek voltak a szociális kérdésekre (róluk a kommunisták tudatosan nem beszéltek), sokan viszont nem hallották meg az idők szavát (s az Evangéliumét sem, amely az emberi egyenlőséget hirdeti), s ezzel hozzájárultak a társadalmi rétegek (illetve a szegények és gazdagok) közötti feszültség kialakulásához, és a szegények tömegeinek egyházellenességéhez.

– S van bocsánatot kérni valója az egyháznak azért is, mert a későbbiek folyamán egyes tagjai és vezetői – minden említett mentő körülménye ellenére is meg kell valani – nem eléggé tettek tanúságot a kommunista vezetők, az egyház üldözők és nyomozók, s a „világ” előtt az Evangélium hitének erejéről.

Jó viszont arról is tudnunk, hogy voltak olyan börtönt vagy rendőrségi kihallgatásokat megjárt keresztények, papok, főpapok, akiknek rendíthetetlen hitét látva kínozóik-kihallgatóik ilyen szavakra fakadtak: „Jó volna, ha minden ember olyan lenne, mint maga.”

AZ EGYHÁZ TÖRTÉNELMI BŰNEIRŐL ÉS A MI BOCSÁNATKÉRÉSÜNKRŐL

Az egyház gyengeségei és az emberi-társadalmi törvényszerűségek

Az előzőeket összefoglalva megállapíthatjuk: Az egyház szent és bűnös. Szent, mert isteni életet hordoz. Bűnös, mert emberekből áll.

- Mivel az egyház *emberekből áll*, hordozza a lehetséges emberi hibákat tagjaiban. Vannak szentség útjára lépett tagjai, de még ők sem mentesek minden bűntől; hát még azok, akik csak formálisan – valamilyen külsőség betartása által – a tagjai, és igazán sosem adták át életüket hittel Jézus Krisztusnak.

- Mivel az egyház *emberi közösség*, hordozza mindazokat a hibalehetőségeket, amelyek az emberi közösségek, társadalmak jellemzői. Minél inkább átadta magát valaki, vagy egy csoport Krisztusnak, annál inkább Krisztus törvényei diadalmaskodnak életükben, s minél kevésbé adta át magát, annál inkább az önzés és az önző világ törvényei érvényesülnek.

Az egyház bűnei a jelen tükrében

Az egyház történelmi mulasztásairól, bűneiről csak a történelmi (és szociológiai) háttér ismeretében beszélhetünk. S ha ma beszélünk e mulasztásokról, a helyes

egyensúly kedvéért kell egy pillantást vetnünk a maiorra is, illetve azokra, akik az egyház elleni vádakat kiélezetten megfogalmazzák.

Századunkban az egyházat és a kereszténységet leg erősebben a nemzeti *szocializmus* és a *kommunizmus* támadta. A nemzeti szocializmus egyház- és kereszténység ellenes támadásaira ma már alig emlékszük az emberiség, annyira elfeledtették azokat a náciizmus egyéb gaztettei, amelyekre hamar fény derült. A kommunizmus embertelenségéről, haláltáborairól, mintegy 100 millió ember kiirtásáról (amelyet sokan ma is szeretnének elhallgatni) csak az utolsó években kezdünk tudomást szerezni (vö. pl. A kommunizmus fekete könyve c. kötet). Pedig a kommunizmus vallásellenes vádaskodásai sem tehetők mérlegre e rendszer sötét voltának ismerete nélkül.

Napjainkban pedig évente sok 100 ezer életet olt ki az abortusz, terjed az eutanázia, a prostitúció, az erköcsnélküliség, a kábítószer, a gazdasági maffiák; gazdag országok és pénzügyi hatalmak hagyják éhen halni szegények millióit, vagy tétlenül nézik egész népek – örmények, kurdok, bosnyákok vagy különböző afrikai törzsek – kiirtását. – Korunknak e nyomorúságai nem teszik jóvá az egyház mulasztásait, csak arra irányítják figyelmünket, hogy minden korban hemzsegnék a gyilkos emberi tévedések.

Helyes tehát, hogy az egyház bocsánatot kér mulasztásaiért Istentől, az emberiség nyilvánossága előtt, hiszen – mint emberi közösségnek – voltak súlyos vétkei a történelem folyamán. De azt is megállapíthatjuk, hogy *min-*

den nagyobb emberi csoportnak, világnézetnek vagy vallásnak megvoltak a maguk – emberségükből következő – súlyos mulasztásai. Viszont senki sem tett annyit az emberiségért, mint a kereszténység, illetve a katolikus egyház. – Remélhetjük, hogy a többi közösség, párt, vallás vagy világnézeti csoport is eljut arra a bölcsességre és alázatra, hogy ki-ki megvallja saját mulasztásait.

A mi bocsánatkérésünkről

Az előzőkben, amikor egyrészt pontosítottuk, másrészt a maguk történelmi társadalmi összefüggésébe állítottuk az egyház bűneiként leggyakrabban emlegetett eseményeket, sok szempontból „védelmünkbe vettük” az egyházat. Ez jogos. De a mondottak akkor felelnek meg az igazságnak, az evangélium szemléletének és az egyház szándékának, ha gondolatmenetünk a helyes magunkba nézéshez, a másokkal való kiengesztelődéshez, illetve a lelki megújuláshoz vezet.

Bár a szélsőséges egyház elleni vádaskodásokat vissza kell utasítanunk, de mindig újra meg kell vallanunk, hogy az egyház bűnös emberekből áll, és követett és követ el súlyos tévedéseket. Az egyház gyengeségének titkát akkor sejtjük meg a maga valóságában, ha önmagunkba nézünk és rádöbbenünk, hogy mi is minden nap botló emberek vagyunk. És akkor jogos feltennünk a kérdést: Vajon mi, a magunk körülményei között, gyakran nem hasonlóan hibázunk-e, mint azok, akik az egyház egy-egy sajátos korszakában úgy éltek,

hogy viselkedésüket a történelem az egyház csődjeként, bűneként tartja számon. – A mi mai mulasztásunk sokféle lehet: hogy hanyagul végezzük munkánkat, hogy nem építjük aktívan egyházunkat, plébániai közösségünket, hogy nem vagyunk a szeretet tanúi, a hit apostolai, hogy nem eléggé építünk jézusi kapcsolatokat más vallású vagy másként gondolkozó embertársainkkal stb.

Így kérjünk tehát bocsánatot Istentől és minden embertársunktól, akiket az egyház történelmi vagy jelenbeli bűnei, vagy a mi kereszténytelen magatartásunk, tartanak távol Jézustól és az egyháztól.

A Szentatya – 2000 nagyböjtjében nyilvánosan tartott – bocsánatkérésének gondolatait követve kérjünk bocsánatot elsősorban saját bűneinkért:

Hogy sokszor „ahelyett, hogy a hívő élet tanúságát adtuk volna a világ számára, úgy gondolkodtunk, cselekedtünk, hogy ellen-tanúságot tettünk”; s így felelősek vagyunk abban, hogy sok embertársunk, rokonunk nem közeledett Jézushoz, az egyházhoz, vagy egyenesen eltávolodott tőlük, vallástalanná lett;

hogy „megoszlottunk egymás között, kölcsönösen elítéltük és támadtuk egymást” – akár a katolikus egyházon és helyi közösségünkön belül, akár a különböző hitvallású keresztények közösségében, vagy a nagy emberi közösségben;

hogy gyakran – esetleg éppen a hitről, egyházzal vitatkozva – „engedtünk a türelmetlenségnek, és nem követtük a szeretet parancsát”;

hogy szavainkat, tetteinket gyakran a gőg, a gyűlölet, az uralkodási vágy, a más vallásúak, fajúak, gyengébb társadalmi csoportok iránti ellenségeskedés vagy lenézés vezérelte;

hogy sokszor nem ismertük fel Jézust a más neműben, fajúban, a szegényben (a hajléktalanban, a menekültben, a cigányban), a ruhátlanban, az üldözöttben!

Ha beismerjük a tegnap bukásait, s tudunk hinni Isten bennünket – gyengeségeink ellenére – elfogadó szeretetében, akkor készebbek leszünk arra, hogy megértéssel legyünk mások hibái iránt, elinduljunk a megújult élet, a szeretet és a testvéri párbeszéd útján: a kereszténység megújulásának útján.

✧ *S mit tegyünk, amikor az egyház bűneit szemünkre vetik?*

Ha embertársaink az egyház bűneit – ahogyan gyakran halljuk: egyoldalúan, és hiányos ismeretek alapján – emlegetik, először is próbáljuk megérteni őket (mi az, amiben igazuk van!), s fájlalni, hogy az egyházban valóban sok mulasztás történt és történik. Esetenként – ha ily módon ki tud alakulni köztünk a párbeszéd – nem is kell többet tennünk. Máskor, illetve a kapcsolat megfelelő fokán, kell tudnunk tisztázni a vádak egyoldalúságát (ehhez is szeretnének segíteni a fenti szempontok); illetve miközben megvalljuk az egyház gyengeségeit, kell keresnünk a módot, hogyan mutathatunk rá az egyház, illetve a jézusi élet lényegére, s törekedjünk arra, hogy az ilyen témákról folyó beszélgetés is a hit felé vezető lépcsővé váljon!

TARTALOM

BEVEZETÉS	5
AZ EGYHÁZ TÖRTÉNELMÉBEN	
VOLTAK BŰNÖK	7
Szükséges, hogy az egyház megvallja gyengeségeit	7
Az egyház bűneit gyakran eltúlozzák	9
Az egyház történelmi bűnei – és az ún. „keresztény Európa”	11
A LEGGYAKRABBAN IDÉZETT TÖRTÉNELMI BŰNÖKRŐL	
A középkori egyházi vezetők méltatlansága	14
Az inkvizíció	16
A keresztes háborúk	21
Felfedezések, konkvisztádorok – katolikus hittérítés	24
Amerika felfedezése és a missziók	24
Még néhány gondolat a katolikus missziókról	27
Az egyház a tudomány és a fejlődés gátja	30
Galilei, Giordano Bruno stb.	31
Egyház, papság, haladás	32
Természetudós papok	33
Az egészségügy és a papság	35
Az oktatás és a papság	37
Magyar irodalom, szakirodalom és a papság ...	38
Vallás, istenhit, tudomány	40
Felelősség az egyházszakadásokért	41

<i>Az ökumenikus cselekvés</i>	42
<i>A protestáns tanítás, a katolikus tanítás és a párbeszéd</i>	44
<i>Az egyházak történelmi feszültségeiről és háborúiról</i>	57
A zsidókérdés	58
A legújabb kori egyházi vezetők méltatlansága – kollaboráció a kommunistákkal	67
<i>A békepapság és együttműködés a „rendszerrel”</i>	68
<i>A 3/3-as ügynökség vádja</i>	69
 AZ EGYHÁZ TÖRTÉNELMI BŰNEIRŐL ÉS A MI BOCSÁNATKÉRÉSÜNKRŐL	
Az egyház gyengeségei és az emberi-társadalmi törvényszerűségek	79
Az egyház bűnei a jelen tükrében	79
A mi bocsánatkérésünkről	81
<i>S mit tegyünk, amikor az egyház bűneit szemünkre vetik?</i>	83

Nyomta és kötötte:
Text-Print nyomdaipari Kft.
Felelős nyomdavezető:
Bozsoki Rudolf ügyvezető igazgató

Az elmúlt időszakban sokan és sokféleképp értékelték II. János Pál pápa bocsánatkérését az Egyház történelmi bűneiért. Bár a Hittani Kongregáció kiadott egy értelmező nyilatkozatot, mely általános irányelveket tartalmaz, emellett szükség van az említett történelmi események és folyamatok konkrét kibontására is, hiszen enélkül nehezen érthető, mire vonatkozik a pápai bocsánatkérés.

Tomka Ferenc – különös hangsúlyt helyezve a magyar vonatkozásokra – sorra veszi a legtöbbet emlegetett pontokat: a keresztes háborúkat, a zsidóüldözést, az inkvizíciót, az Egyház szerepét a tudomány fejlődésében, s megvilágítja, hogy bár az elkövetett bűnök valóban sajnálatosak, de az Egyházban mindig voltak olyan emberek, akik felemelték szavukat a vallásháborúk ellen, voltak, akik életüket áldozták az igazságért – pl. a náci zsidóüldözés idején –, és voltak papok, akik koruk leghaladóbb tudósai közé tartoztak.

A szerző a 2., bővített kiadásban értékeli a közelmúlt egyháztörténelmének fájdalmas fejezetét: a békepapság együttműködését a kommunista rendszerrel, és az ezzel összefüggő III/3-as ügynökség vádját.

Ára: 480,- Ft

ISBN 963-361-197-0

9 789633 611975

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT